

CT-6

Synthesis and Cytotoxic Study of Flavonoid Metal-Complexes Derived from 2-Hydroxychalcones

Shubham Jadhav¹ and Sainath Zangade²

¹Research Laboratory, Department of Chemistry, N.E.S. Science College, Nanded-431605 (MS) India.

²Department of Chemistry, Madhavrao Patil ACS College, Palam Dist. Parbhani-431720 (MS) India.

Email: drsbz@rediffmail.com

Abstract

The series of C1-C6 flavonoid metal-chelate (Co^{+3} and Ni^{+2}) complexes were synthesized and studies for cytotoxic properties against liver cancer cell line (Hep G2). The observed results were compared to standard drug 5-fluorouracil. The metal complexes associated with hydroxy and halo substituent in main structural moiety of flavonoids display more potency than standard drug. The IC_{50} values 244.3, 312.7 and 174.2 $\mu\text{g/mL}$ for complexes C1, C3 and C4 respectively are inadequate to show cytotoxic activity against Hep G2. Therefore, the present study may lead to the development of new class of anticancer drugs with structural modification.

Keyword: Synthesis, Flavonoid Metal Complexes, Cytotoxic Properties.

CT-10

Synthesis of Schiff-Bases Derived from 2-Aminopyridine Using Tripotassium Phosphate under Microwave Condition

Vinod N Kale¹, Sainath Zangade² and Gangadhar Bhopalkar³

¹Department of Chemistry, Degloor College, Degloor-431717 (MS) India; ²Department of Chemistry, Madhavrao Patil ACS College, Palam, Dist. Parbhani-431720 (M S) India;

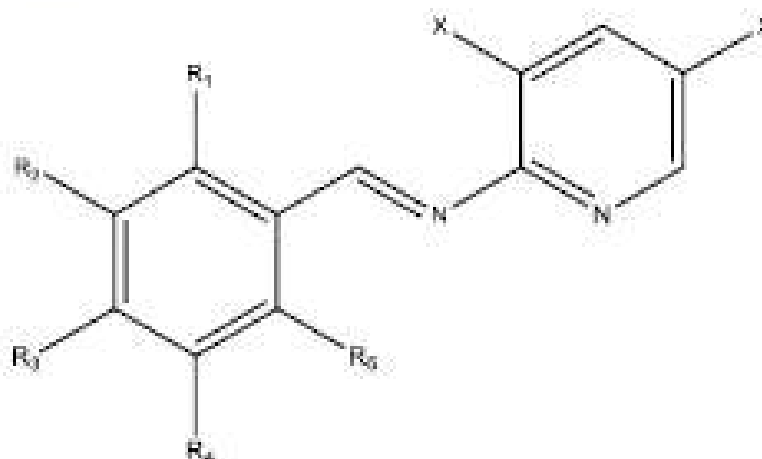
³Department of Chemistry, Indira Gandhi (Sr.)College, Cidco, Nanded (M S) India.

Email: vinuk428@gmail.com

Abstract

Synthesis of some aminopyridine based Schiff bases were carried out using Tripotassium phosphate catalyzed by microwave irradiation method. The solution of 2-amino 3, 5-dichloro pyridine and substituted aldehyde in ethanol was absorbed on equivalent mixture of basic alumina and anhydrous Tripotassium phosphate. The reaction mixture was exposed to microwave irradiation at 600 watt with time of intervals. The progress of reaction was monitored by TLC. After addition of ethanol reaction mixture was filtered. The solid product was obtained after evaporation of filtrate. The synthesized Schiff bases were characterized by spectral analysis.

Reaction Scheme:

CT-19

Iodination of Reactive Aromatic Amines Using KI-DMSO in Aqueous Hydrochloric Acid Under Ultrasonic Irradiation

Nagesh Deshmukh¹, Avinash Shinde¹ and Sainath Zangade²

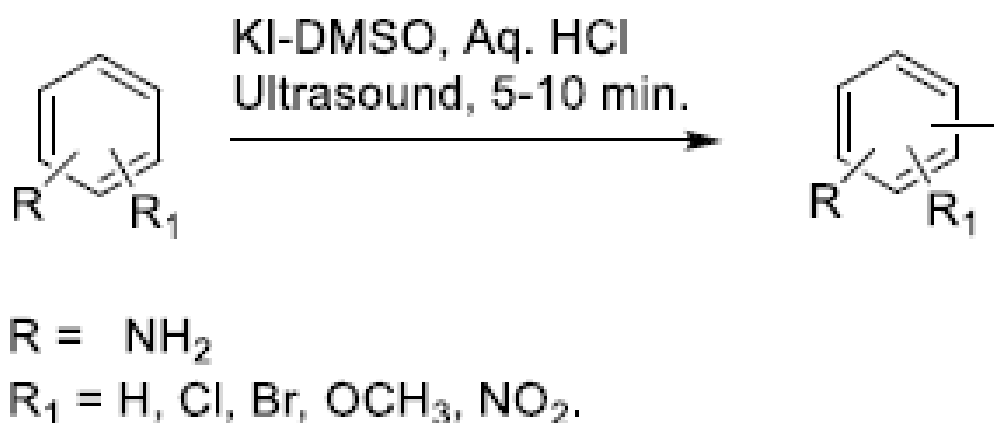
¹Research Laboratory, Department of Chemistry, N.E.S. Science College, Nanded-431605 (MS) India.

²Department of Chemistry, Madhavrao Patil ACS College, Palam Dist. Parbhani-431720 (MS) India.

Abstract

The KI-DMSO and aqueous hydrochloride in combination with ultra-sound have successfully utilized for selective iodination of some activated arenes. The iodination of aromatic substrate such as hydroxyacetophenones, anilines, phenols and toluene took place with mono-iodinated product. The activating substituents (-CH₃, -OCH₃, -OH, -NH₂) predominantly form para substituted product while ortho-iodination occurred only when para position blocked by another substituent. The method is simple, effective and ecofriendly for activated arenes with comprises some advantages as easy reaction procedure, short reaction period and high percent yield of aryl iodides.

Keywords: Iodination, Aromatic Amines, Ultrasound, Eco-Friendly.

CT-25

Design and Synthesis of Some Novel Substituted 2-Picolylamine Based Chalcones

Sandipkumar Devraye¹ and Sainath Zangade²

¹Research Center, Department of Chemistry, N.E.S. Science College, Nanded-431605

²Department of Chemistry, Madhavrao Patil Arts, Commerce and Science College, Palam, Dist. Parbhani-431720 (M.S) India.

Email: smddevraye@gmail.com

Abstract

The present work describes the design and syntheses of some novel 2-Picolylamine based chalcones. The structures of synthesized Chalcones are characterized and confirmed by ¹H NMR, Mass and IR spectroscopic methods. These newly synthesized compounds further screened for antimicrobial study against various pathogens. The antimicrobial study revealed the presence of isoniazid with combination of halo substituent in main structural moiety show significant activity.

Vishwas Shikshan Prasarak Mandal's

Deshbhakt Anandrao Balwantrao Naik Arts And Science
College, Chikhali-415408 Dist. Sangli, Maharashtra, India.

Reaccredited with "B+" by NAAC(CGPA 2.56)

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur

DEPARTMENT OF CHEMISTRY, PHYSICS AND IQAC

Organized

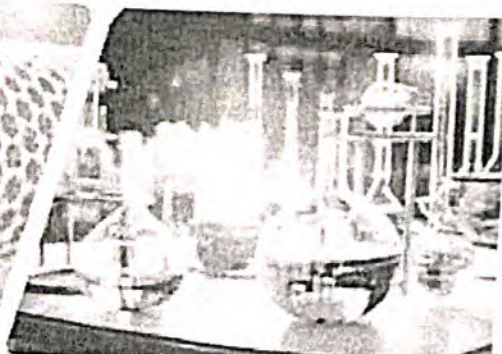
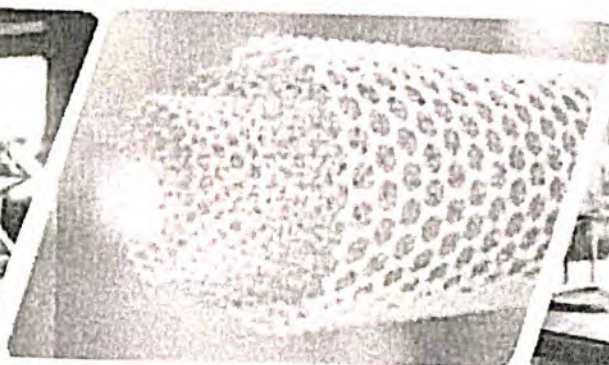
Two Days National Conference

on

"CURRENT SCENARIO IN CHEMICAL AND
MATERIAL SCIENCES (CSCMS-2024)"

16th & 17th February, 2024

ABSTRACT BOOK

Index

Oral Presentation				
Sr. No.	Code	Authors Name	Title	Page NO.
1	OP-01	U. P. Patil, ^{*a} S. U. Patil, ^b	A Sustainable and Unprecedented Synthesis of Functionalized Pyrano[2,3-C] Pyrazole Derivatives	20
2	OP-02	Reshma Yadav, Sandeep Sankpal, Shankar Hangirgekar*	Fe ₃ O ₄ @SiO ₂ -SO ₃ H: An efficient magnetically separable catalyst for the synthesis of hydrazinyl-thiazoles	21
3	OP-03	Mr.S.S. Mandawade, Dr. A. V. Patil, Mr. C. R. Yewale, Mr. R. A. Wagh	Biomedical Applications using Graphene Oxide	22
4	OP- 04	B.B. Waghmare ^{1*} , B.S. Jagdale ²	Synthesis, Characterization and DFT Study of (2Z)-3-(pyridin-2-yl)-1-(pyridin-4-yl) prop-2-en-1-one	23
5	OP-05	Prashant N. Ubale	Efficient Synthesis of substituted pyrimido [1, 2- <i>a</i>] pyrimido [4, 5- <i>d</i>] pyrimido [2, 1- <i>b</i>] [1, 3] benzothiazole derivatives and evaluation of their biological activity.	24
6	OP-06	S. K. Ghumbre	Synthesis, Characterization and Antimicrobial activity of Novel Schiff Base of sulfonamide and 6-chloro-3-formylchromone and their Ni(II) and Fe(III) Complexes	25
7	OP-07	A. D. Arsule	Molecular interaction behaviour of leucine in aqueous sodium tartrate solutions at different temperatures through volumetric and acoustic properties	26
8	OP-08	Dattatraya G. Raut, ^{a*} Sandip M. Deshmukh, ^a Dipak P. Hiwarale, ^a Prasad M.Swami, ^a and Dnyandev G. Bhosale ^b	Synthetic Studies of Asymmetric 1- Thiocarbamoyl Pyrazoles as Potent Anti-Colon Cancer, Antioxidant, and Anti-inflammatory Agents	27

OP-07

Molecular interaction behavior of leucine in aqueous sodium tartrate solutions at different temperatures through volumetric and acoustic properties

A. D. Arsule

Department of Chemistry, Madhavrao Patil ACS College, Palam, Parbhni-431720 (MS) India

Abstract:

Volumetric and acoustic properties of leucine in aqueous solutions of sodium tartrate have been measured at different temperatures $T = 303.15\text{K}$, 305.15K and 313.15K . The effects of concentration of sodium tartrate on different thermodynamic properties such as density and speed of sound have been calculated. Derived thermodynamic properties such as apparent molar volume ($V_{2,\phi}$), partial molar volume ($V_{2,\phi}^0$), isentropic compressibility (K_s), apparent molar isentropic compressibility ($\kappa_{s,2,\phi}$) and partial molar compressibility ($\kappa_{s,2,\phi}^0$) are calculated by using measured properties. These properties have been discussed in terms of molecular interaction between solute and cosolute.

Keyword: Amino acid, salt solution, thermophysical properties and molecular interactions

Nutan Vidyalaya Sevabhavi Education Society, Umri.

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar

Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,
Umri, Dist. Nanded (M.S.) - 431807

—[NAAC Accredited with B++]—

In Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Multidisciplinary National Conference on

“Plants, Environment & Sustainable Agriculture”

11th March 2024

Organized by :

Department of Botany

Certificate

This is to certify that Mr./Miss/Mrs./Dr. Atmaram Dashrathrao Arsule of Madhavrao Patil ACS College, Palam

participated as a Resource Person / Key Note Speaker / Actively participated / presented a paper (oral / poster) entitled Volymetric and acoustic approach of leucine in aqueous sucrose solution at different temperatures in the One Day Multidisciplinary National Conference on 'Plants, Environment & Sustainable Agriculture' organised by

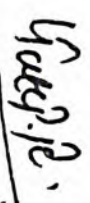
Department of Botany, Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Held on 11th March 2024

Convenor

Dr. Vilas B. Ganipurkar

Vice-Principal & Head, Department of Botany

Principal

Chief Organizer

Dr. Purushottam R. Gate

Vidya Bharati Shaikshanik Mandal's

VIDYA BHARATI MAHAVIDYALAYA, AMRAVATI

Re-accredited with Grade 'A' by the NAAC (CGPA 3.23-Third Cycle)

College with Potential for Excellence

In Collaboration with

S.S.S.K.R. INNANI MAHAVIDYALAYA, KARANJA (LAD) DIST. WASHIM

Re-accredited by NAAC with Grade 'A+' (CGPA 3.28 - Third Cycle) College with Potential for Excellence

UGC Sponsored National Conference on

Recent Advancements in Science and Technology

10th February, 2024

CERTIFICATE

This is to certify that Prof / Dr / Mr/Ms. _____

A. D. Arsure

of _____

Madhavrao Patil A. C. S. College, Palam

has _____

actively participated in the Conference held on 10th February, 2024 and has attended / presented a research paper/oral/poster

in the subject **Chemistry** _____

entitled **Comparative Account of Partial Molar Volume...** _____

during technical session of the conference.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

Dr. P. G. Bansod

IQAC Co-ordinator

VBMV, Amravati &

Organizing Secretary

Dr. G. T. Lamdhade

Organizing

Secretary

Dr. A. N. Deore

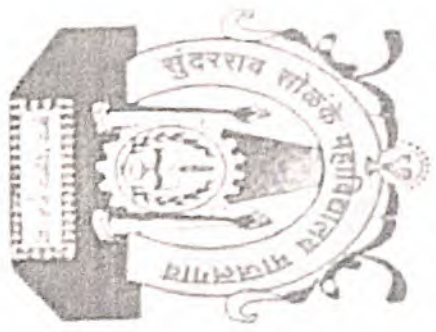
Principal & Co-Convenor

S.S.S.K.R.I. Mv, Karanja (Lad)

Dr. P. S. Yenkar

Principal & Convenor

VBMV, Amravati

M. S. P. Mandal's

Sunderao Solanke Mahavidyalaya,

Majalgaon, Dist. Beed (MS)-431131

NAAC Re-Accredited A+ grade with CGPA 3.48

CERTIFICATE

OF PARTICIPATION

This is to certify that, Dr./Mr./Mrs. Dr. Govind Apparao Karhale..... of

.....Madhavrao Patil Arts, Commerce and Science College Palam Dist. Parbhani..... has been

actively participated in one day National Webinar on “Dielectric Spectroscopy for
Materials Characterization” held on 16th February 2024 Organized by Department of
Physics, Sunderao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon Dist. Beed State: Maharashtra.

Mr. O. H. Sarage
Convenor

Dr. S. K. Yawahare
Organizing Secretary

Dr. G. K. Sanap
Principal & chief

ॐ श्री गुरुभ्यो नमः
[In Hindi]

Marathwada Shikshan Prasarak Mandal's

Shri Shivaji College, Parbhani

(NAAC Re-accredited IV Cycle 'A+' Grade : 3.47 CGPA)

[UGC - College with Potential for Excellence]

International e-Conference on

'Recent Trends in Material Science'

(ICRTMS-2024)

Organized By

Department of Physics & Electronics

27th February 2024

Certificate

This is to certify that, Dr. Govind Apparao Karhale of Muthavrao Patil ACS College, Palam Dist. Parbhani. has participated in International e-conference on 'Recent Trends in Material Science' (ICRTMS-2024) held on 27th February 2024.

Dr.S.M. Yenorkar
Organizing Secretary

Mr. R.P. Zingre
Co-Convenor

Dr.S.N. Keshatti
Convenor

Dr. B. U. Jadhav
Principal

Estd 1927

Shrikrishna Shikshan Sansha's

SHRIKRISHNA MAHAVIDYALAYA, GUNJOTI

Dist. Dharashiv (M.S.) 413606

NAAC - GRADE B++ (CGPA 2.80)

National Conference on

ADVANCED NANO RESEARCH AND APPLICATIONS (NCANRA-2024)

Certificate

This is to Certify that Prof./Dr./Mr./Mrs Gorind Apparao Pawale
of Madhavrao Patil Aes College, Palam. has

☐ worked as Resource Person ☐ Chaired the session ☐ Worked as examiner ☐ Participated ☒ presented
the research paper entitled Investigation of Dielectric properties of
Brown top Millet...

in National Conference on ADVANCED NANO RESEARCH AND APPLICATIONS (NCANRA-2024) held at
Shrikrishna Mahavidyalaya, Gunjoti Dist. Dharashiv (M.S.) 413606, during 29-30 January 2024.

His/Her contribution to the conference is highly appreciated.

Prof. Ram Kadam

Convenor

Prof. Kishan Lohar

Org. Secretary

Dr. Dilip Kulkarni

Principal

Estd. 1927

Shrikrishna Shikshan Sanstha's
SHRIKRISHNA MAHAVIDYALAYA, GUNJOTI

Dist. Dharashiv (M.S.) 413606

NAAC - GRADE B++ (CGPA 2.80)

National Conference on

ADVANCED NANO RESEARCH AND APPLICATIONS (NCANRA-2024)

Certificate

This is to Certify that Prof./Dr./Mr./Miss Govind Apparao Yashale has
of Madhwarao Patil Acs College, Palam.

☐ worked as Resource Person ☐ Chaired the session ☐ Worked as examiner ☐ Participated ☒ presented
the research paper entitled Investigation of Dielectric properties of

Brownish Millet...

in National Conference on **ADVANCED NANO RESEARCH AND APPLICATIONS (NCANRA-2024)** held at

Shrikrishna Mahavidyalaya, Gunjoti Dist. Dharashiv (M.S.) 413606, during 29-30 January 2024.

His/Her contribution to the conference is highly appreciated.

Prof. Ram Kadam

Convenor

Prof. Kishan Lohar

Org. Secretary

Dr. Dilip Kulkarni

Principal

M.S.P. Mandal's

BALBHIM ARTS, SCIENCE & COMMERCE COLLEGE, BEED. (MS)

NAAC Reaccredited A⁺ grade | College with potential for Excellence | UGC: Mentor College PARAMARSH

One day

NATIONAL CONFERENCE

on

Modern Trends in Physical Science Research (MTPSR-2024)

20th January 2024

Organized by : IQAC & Department of Physics

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Mrs. Govind Apparao Karhade

of Madhavrao Patil ACS College, Palam has actively participated as a Resource Person /

Chair Person of Session / Paper- Presenter / Poster - Presenter / Participant in the National Conference on

"Modern Trends in Physical Science Research (MTPSR-2024)" held on 20th January, 2024.

He/She has presented a paper / poster entitled Dielectric Measurement of Pulverized

Samples at 9.85 GHz frequency.

Dr.B.T.Tate

(Organizing Secretary & HOD)

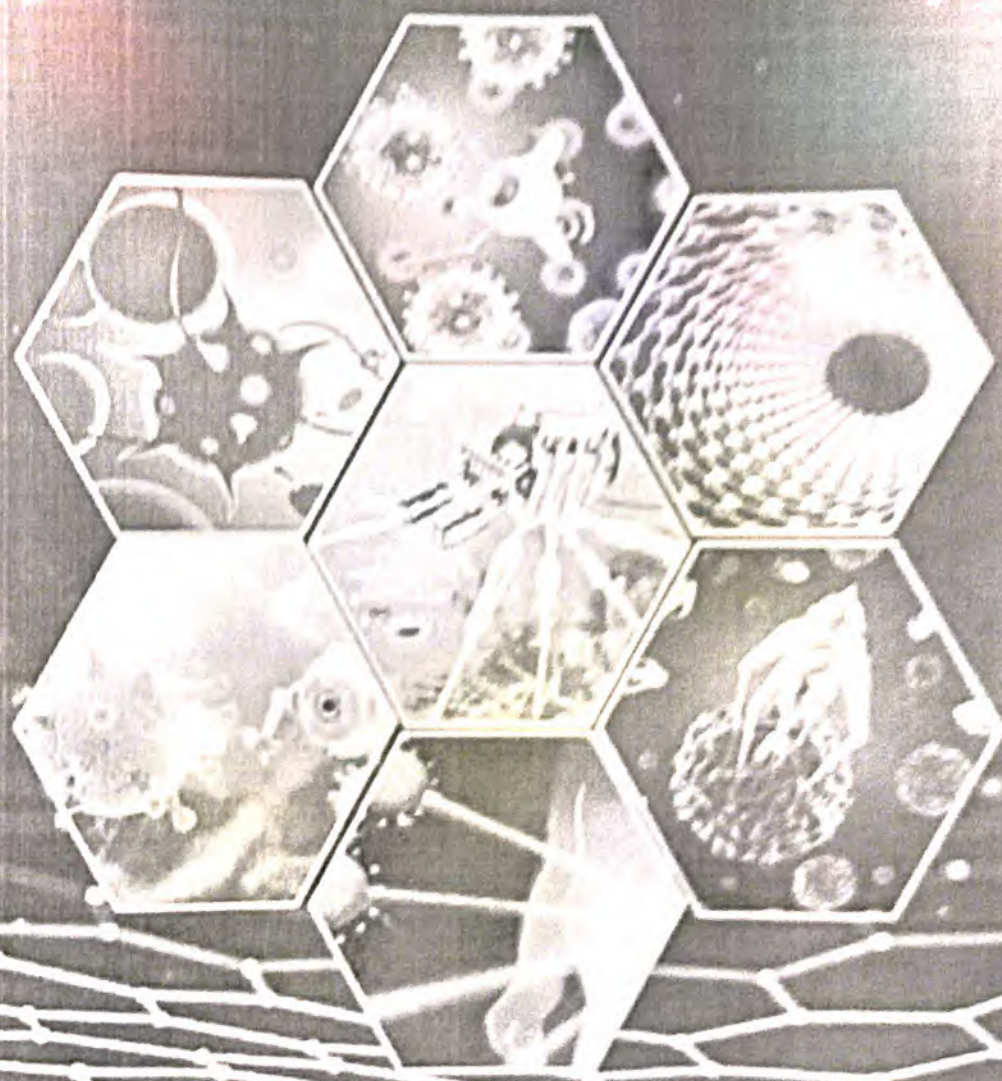
Prof.Dr.S.S.Undare

I/c Principal,

Chief Organizing Secretary

ISBN : 978-81-961955-9-9

ADVANCED NANORESEARCH AND APPLICATIONS

Dr. Ram H. Kadam

Investigation of Dielectric Properties of Browntop Millet (*Urochloa ramosa*) and Correlation with LLB Formulae.

Dr. Govind A. Karhale

Head and Associate Professor,

Department Of Physics, Madhavrao Patil ACS College, Palam Dist. Parbhani (MS), India.

Email: karhalega@gmail.com

ABSTRACT

Celebrating 2023 as International Year of Millet the nature of the variation of dielectric properties with frequency, temperature, and product density are discussed. Reflectometric Techniques for measurement of dielectric properties are briefly reviewed, and graphical data on the dielectric properties of Browntop Millet as functions of moisture content, frequency, temperature, and bulk of density are presented. Applications in the electrical measurement of the moisture content and in the dielectric heating of these materials are discussed. The effect of packing density and temperature on dielectric parameters, relaxation time (τ_p), conductivity (σ_p), moisture content of Browntop Millet was assessed. The results show that there was a systematic increase in dielectric constant (ϵ') and loss factor (ϵ'') with increasing values of relative packing fraction (δ_r) and decrease in dielectric constant and loss factor with increasing temperature. Moisture content is measured using Thermo-gravimetric method. Experimental results of different relative packing fractions were further used to obtain transformation to 100% solid bulk using correlation equations of Landau-Lifshitz- Looyenga and Bottcher. There is a fair agreement between experimental values and theoretical values of different dielectric parameters. It shows cohesion in the particles of Browntop Millet powder under investigation.

Key Words: Dielectric constant, Dielectric Loss, Loss Tangent, Relaxation Time, Packing fractions,

INTRODUCTION

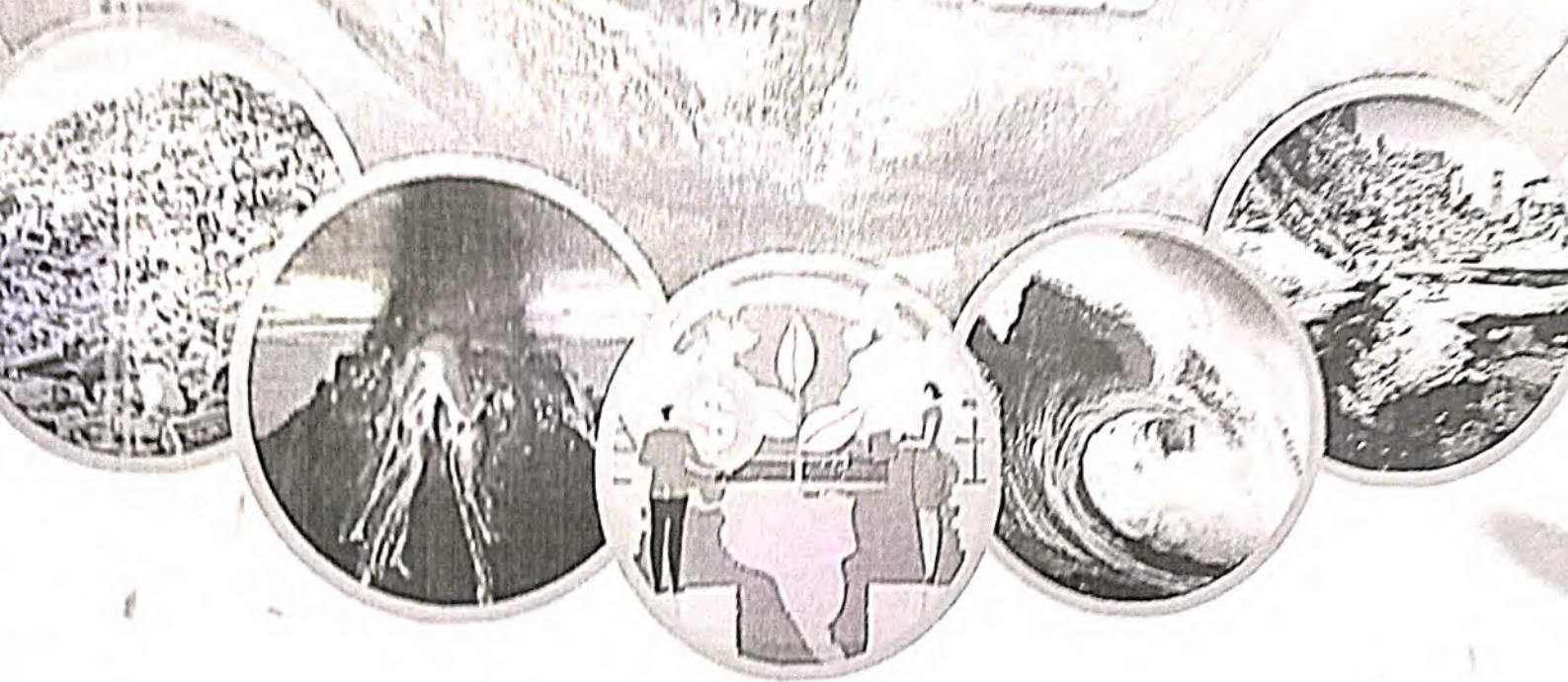
Browntop Millet is native to India, particularly in the dry regions of Karnataka and Andhra Pradesh. *Browntop Millet* has good levels of dietary fiber (12%) which helps in maintaining a healthy digestive system. It also has a low glycemic index that helps in managing diabetes. Serotonin in Browntop Millet helps in relaxing the nervous system. It is very helpful in bronchitis and Asthma. Browntop Millet also boosts kidney and liver function. Browntop millet is adaptable to almost all upland soil, and normally occurs in non-wetlands. People suffering from intestinal disorders can increase their difficulty due to the over consumption of Brown Top Millet. Though millets are a good source of amino acids, high content of amino acids can cause trouble with digestion. The effect of packing density, moisture content and temperature on dielectric parameters such as dielectric constant (ϵ'), dielectric loss (ϵ''), loss tangent ($\tan\delta$), relaxation time (τ_p), conductivity (σ_p) for Brown Millet was assessed. The results show that there was a systematic increase in dielectric constant (ϵ') and loss factor (ϵ'') with increasing values of relative packing fraction (δ_r) and decrease in dielectric constant and loss factor with increasing temperature. Experimental results of different relative packing fractions were further used to obtain transformation to 100% solid bulk using correlation equations of Landau-Lifshitz- Looyenga and Bottcher.

EXPERIMENTAL DETAILS

The complex permittivity relative to free space is represented here as $\epsilon = j$, where ϵ' is the dielectric constant and ϵ'' is the dielectric loss factor. The real part of the permittivity represents the energy storage capability in the electric field in the dielectric material, and the imaginary part represents the energy dissipation capability of the dielectric by which energy from the electric field is converted into heat energy in the dielectric. Often, the loss angle of dielectrics is of interest, and the tangent of the loss angle δ is used, where $\tan \delta = \epsilon'' / \epsilon'$. The conductivity of the dielectric, $\sigma = \omega \epsilon''$ S/m, is also of interest, where ϵ_0 is the permittivity of free space, 8.854×10^{-12} F/m, and $\omega = 2\pi f$, where f is frequency in Hz. Dielectric constant (ϵ') and dielectric loss (ϵ'') were measured by using reflectometric technique^{4, 5, 10}.

300.11 - 378 - 21 - 971433 - 2 - 4

Environmental Conservation & Disaster Management

Editor

Dr. Vitthal Chavan

Dr. Darshana Kanwate

Dr. Baliram Pawar

3. E – Wastage Global Issue

Dr. Uttam S. Kanwate
Research Guide, Dept. of Geography,
Vasant Rao Naik Mahavidyalaya, Vasant,
Nanded (MS), India.

Dr. Govind A. Karhale
Head and Associate Professor,
Department of Physics,
Madhav Rao Patil ACS College, Palam
Dist. Parbhani (MS), India.

Introduction:

India's economy has grown drastically since it combined into the global economy in 1991. Coming to the contribution of Former Late Rajiv Gandhi in leading Information Technology revolution in India, he allowed a duty-free import of computer for software development in India. It has a drastic impact on India's economic condition. E-waste is commonly known as electronic waste is created when an electronic product is removed after the end of its useful life.

The rapid expansion of technology and the consumption driven society results in the creation of a very large amount of e-waste. There are different types of electronic gadgets such as, Radio, Television, Mobile, Spare Parts of different types of vehicles etc. E-waste is a term used to cover various forms of electrical and electronic equipment. Whether a new or an old item, it is still damaging if the owner does not use it for other uses. This has even become a global pandemic, mainly because of the use that increases the toxicity over time. Both human health and the environment are at risk, so each category of waste like this needs to be handled immediately.

NEW EDUCATION POLICY 2020

ISSUES, APPROACHES, CHALLENGES,
OPPORTUNITIES AND CRITICISM

DR.SUNITA A. TENGSE
DR.VITTHAL K. JAYBHAYE

IV

New Education Policy and Its Benefits

Dr. P.V. Pawar

Assistant Professor

Department of Botany

Madhavrao Patil ACS College, Palam, Dist. Parbhani - 431720

Dr. S.V. Patil

Associate Professor

Department Of Sociology

Bahirji Smarak Mahavidyalaya Basmatnagar, Dist. Hingoli -

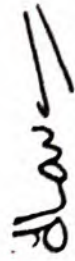
431512

Abstract:-

It is well known fact that a well - defined, Visionary and futuristic education policy is a must for every country because education is the key driver of economic and social progress. Taking into account their respective traditions and culture, different countries have adopted varied education system . it is a welcome step, which will bring about a paradigm shift Indian's education system and will bring about a paradigm shift India's education system an will transform it into a modern, progressive and equitable one.

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms. P. V. Pawar

contributed/ participated in the XLVI All India Botanical Conference of the Indian Botanical Society and International Symposium on *Synergy in Plant Science and Sustainable Future -2023* held during November 04- 06,2023 at Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati. He/ She presented a paper/poster entitled PP-VII-01. Foliar application..... Solanum melongena L.

Prof. Sheshu Lavanias
Secretary, IBS

Prof. N. K. Dubey
President, IBS

Prof. Varsha N. Nathar
Organizing Secretary

**INDIAN BOTANICAL CONFERENCE
of
THE INDIAN BOTANICAL SOCIETY
and
INTERNATIONAL SYMPOSIUM
On
Synergy in Plant Science and
Sustainable Future - 2023**

**Souvenir
and
Abstract**

November 4th - 6th, 2023

nanoparticles to fall within the wavelength range of 310–335 nm, making them ideal candidates for use as light-harvesting antennas in artificial photosynthesis systems. Nevertheless, understanding, analyzing, and manipulating the interface between artificial and biological components remains a significant challenge.

Keywords: artificial photosynthesis; cobalt oxide; bandgap engineering

PP-VII.01

FOLIAR APPLICATION OF GROWTH REGULATORS: IMPROVING PERFORMANCE AND YIELD OF *SOLANUM MELONGENA* L

Aglave Hanumnatt R and ¹Pawar Parshuram V

Department of Botany, Lokmanya Mahavidyalaya, Sonkhed Dist Nanded

¹Madhavrao Patil Mahavidyalaya, Palam Dist. Parbhani

This study was conducted in an agricultural area located in Dharmabad, Nanded district, Maharashtra. The experiment followed a randomized design with three replications and involved the application of ten different growth regulator treatments. The findings indicated that foliar treatment significantly influenced the vigour of Brinjal plants and their yield-contributing features when compared to the control group. Specifically, the foliar application of Tricentanol and Gibberellic acid during the flowering and bud stages resulted in notable improvements in plant height, plant spread, number of branches, and number of fruits per plant. These treatments also demonstrated positive effects on various yield-contributing characteristics such as days to 25% flowering, fruit set, fruit length, and fruit diameter, as compared to the control group.

Keywords: Growth regulators, Flowering, Plant height, Plant spread.

PP-VII.02

PHYTOCHEMICAL EVALUATION, FTIR, AND GC-MS ANALYSIS OF PETROLEUM ETHER AND ETHANOLIC EXTRACT OF *POGOSTEMON BENGHALENSIS* (BURM. F.) KUNTZE LEAF EXTRACT

Udayakumar Sandhiya and Azhagiyanamanavalan Lakshmi Prabha

Department of Botany, School of Life Sciences, Bharathidasan University, Tiruchirappalli

– 620024, Tamil Nadu, sandhiyaudayakumar05@gmail.com; dralprabha@bdu.ac.in

Qualitative and quantitative Phytochemical profiling in Soxhlet assisted Petroleum Ether and Ethanol extract of *Pogostemon benghalensis* (Burm. F.) Kuntze leaf extract was performed in the present study. This extract was tested for the presence of secondary metabolites such as alkaloids, reducing sugar, tannins, phenolics, saponins and flavonoids. The highest phenol and flavonoid content were observed in the ethanol extract. FTIR analysis confirmed the presence of functional groups like aldehydes, alkanes, aromatics, aliphatic amines, and alkyl halides. 30 compounds were identified in the petroleum ether extract & Ethanol extract revealed the presence of 25 compounds, where hexadecenoic acid was identified as the main compound (24.76%). An antioxidant assay like DPPH was also performed for both the extract and ethanolic extract and showed the maximum scavenging potential. The current research focusing on the phytochemical profile of *P. benghalensis* will be helpful in the preparation of new drugs with significant pharmaceutical value.

Keywords: Secondary metabolites, FTIR, ethanol, Antioxidant, GCMS

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar

Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,
Umri, Dist. Nanded (M.S.) - 431207

—[UAC Accredited (W/10/22)]—

In Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Multidisciplinary National Conference on

“Plants, Environment & Sustainable Agriculture”

11th March 2024

Organized by :

Department of Botany

Certificate

This is to certify that Mr./Miss/Mrs./Dr. Parshuram Vitthalrao Pawar

Madhavrao Patil ACS college, Palam, Dist. Parbhani

participated as a Resource Person / Key Note Speaker / Actively participated / presented a paper (oral / poster) entitled

Enhancing Guava fruit characteristics using nutrient sprays

‘One Day Multidisciplinary National Conference on ‘Plants, Environment & Sustainable Agriculture’ organised by

Department of Botany, Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Held on 11th March 2024

Convenor

Dr. Vilas B. Ganipurkar

Vice-Principal & Head, Department of Botany

Chief Organizer

Dr. Purushottam R. Gare

Principal

Nutan Vidyalaya Sevabhavi Education Society, Umri
Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar
Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya
Umri. Dist. Nanded (M.S.) – 431807

Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
(Recognition U/S 2 (F) & 12 (B) of the UGC Act. 1956)

(NAAC Accredited B⁺⁺ Grade)

ONE DAY
MULTIDISCIPLINARY NATIONAL CONFERENCE
ON
'Plants, Environment and Sustainable Agriculture'
11th March 2024

Chief Editor
Dr. Vilas B. Ganipurkar
Vice Principal & Head Department of Botany,
LBDG College, Umri

Co-Editor
Dr. Prashant N. Ubale **Dr. Vidya V. Bhoyar**
Dr. Yadav L. Khandare

ENHANCING GUAVA FRUIT CHARACTERISTICS USING NUTRIENT SPRAYS

Parshuram V. Pawar

Department of Botany, Madhavrao Patil ACS College,
Palam, Parbhani.

D. R. More

Department of Botany, N. W. Mahavidyalaya,
Akhada Balapur, Hingoli

The study, conducted during the rainy seasons of 2021-22 and 2022-23 in cultivation fields, focused on Kothrud L-24 guava trees. These trees, selected for their uniform size and vigor, were subjected to various nutrient sprays. Specifically, they were treated with different concentrations of Borax (at 0.1% and 0.2%) and $ZnSO_4$ (at 0.2% and 0.4%), both with and without borax (at 1.0%). The experiment followed a Randomized Block Design (RBD) with 17 treatments, each replicated thrice. Fruits were meticulously analyzed in the Department of Botany laboratory.

The results revealed significant improvements in fruit physical characteristics: Fruit Diameter: Increased to 6.87 cm; Fruit Length: Extended to 6.39 cm; Fruit Width: Expanded to 3 cm; Fruit Weight: Enhanced to 129.33 g; Fruit Volume: Enlarged to 128.96 cc. The most effective treatment was the combination of Borax (0.2%) and Zn (0.4%) (designated as T9), which was bagged with foam, brown paper, and yellow polyethylene. These findings highlight the potential of nutrient sprays to enhance guava fruit quality and yield.

ENHANCING GUAVA FRUIT CHARACTERISTICS USING NUTRIENT SPRAYS

Parshuram V. Pawar

Department of Botany, Madhavraao Patil ACS College,
Palam, Parbhani.

D. R. More

Department of Botany, N. W. Mahavidyalaya,
Akhada Balapur, Hingoli

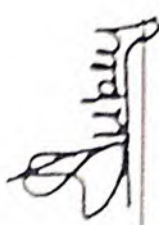
The study, conducted during the rainy seasons of 2021-22 and 2022-23 in cultivation, focused on Kothrud L-24 guava trees. These trees, selected for their uniform size and growth, were subjected to various nutrient sprays. Specifically, they were treated with different concentrations of Borax (at 0.1% and 0.2%) and $ZnSO_4$ (at 0.2% and 0.4%), both with and without borax (at 1.0%). The experiment followed a Randomized Block Design (RBD) with 17 treatments, each replicated thrice. Fruits were meticulously analyzed in the Department of Botany laboratory.

The results revealed significant improvements in fruit physical characteristics: Fruit Diameter: Increased to 6.87 cm; Fruit Length: Extended to 6.39 cm; Fruit Width: Expanded to 6.39 cm; Fruit Weight: Enhanced to 129.33 g; Fruit Volume: Enlarged to 128.96 cc. The most effective treatment was the combination of Borax (0.2%) and Zn (0.4%) (designated as T9), which was bagged with foam, brown paper, and yellow polyethylene. These findings highlight the potential of nutrient sprays to enhance guava fruit quality and yield.

CERTIFICATE OF PARTICIPATION/PRESENTATION

This is to certify that

Dr./Mr./Ms./Mrs. Parshram V Pawar from Madhavrao Patil Mahavidyalaya, Palam has successfully Participated/Presented an Oral Presentation/Poster titled Improving performance and yield of Solanum melongena L. through growth regulator application at the International Conference on Future Aspects of Science & Technology (ICFAST 2024), organised by the Faculty of Science, Kalinga University, Naya Raipur on 3rd & 4th April 2024.

Dr. Sushma Dubey
HoD, Biotechnology
Kalinga University

Dr. Shilpi Shrivastava
HoD, Chemistry
Kalinga University

Dr. R. Jayakumar
Dean, Faculty of Science
Kalinga University

Dr. Sandeep Gandhi
Registrar
Kalinga University

**KALINGA
UNIVERSITY**

NAAC
GRADE B+

UPE
A

Conference Proceedings

International Conference
on
Future Aspects of Science & Technology (ICFAST-2024)

3rd -4th April 2024

Organized by

Faculty of Science, Kalinga University

in collaboration with

Seth Phool Chand Agrawal Smriti College, Nawapara

Sponsored by

Divine Career Education consultant, Bilaspur, Chhattisgarh, India
Microbiologists Society India, Maharashtra, India
Eye-Care Opticians, Coimbatore, Tamil Nadu, India

Improving Performance and Yield of *Solanum melongena* L. through growth regulator applications

Parshuram V Pawar¹ and **Hanumnat R Aglave^{2*}**

¹Department of Botany, Madhavrao Patil Mahavidyalaya, Palam Dist Parbhani

²Department of Botany, Lokmanya Mahavidyalaya, Sonkhed Dist Nanded

Corresponding author: dr.hanmantaglave@gmail.com

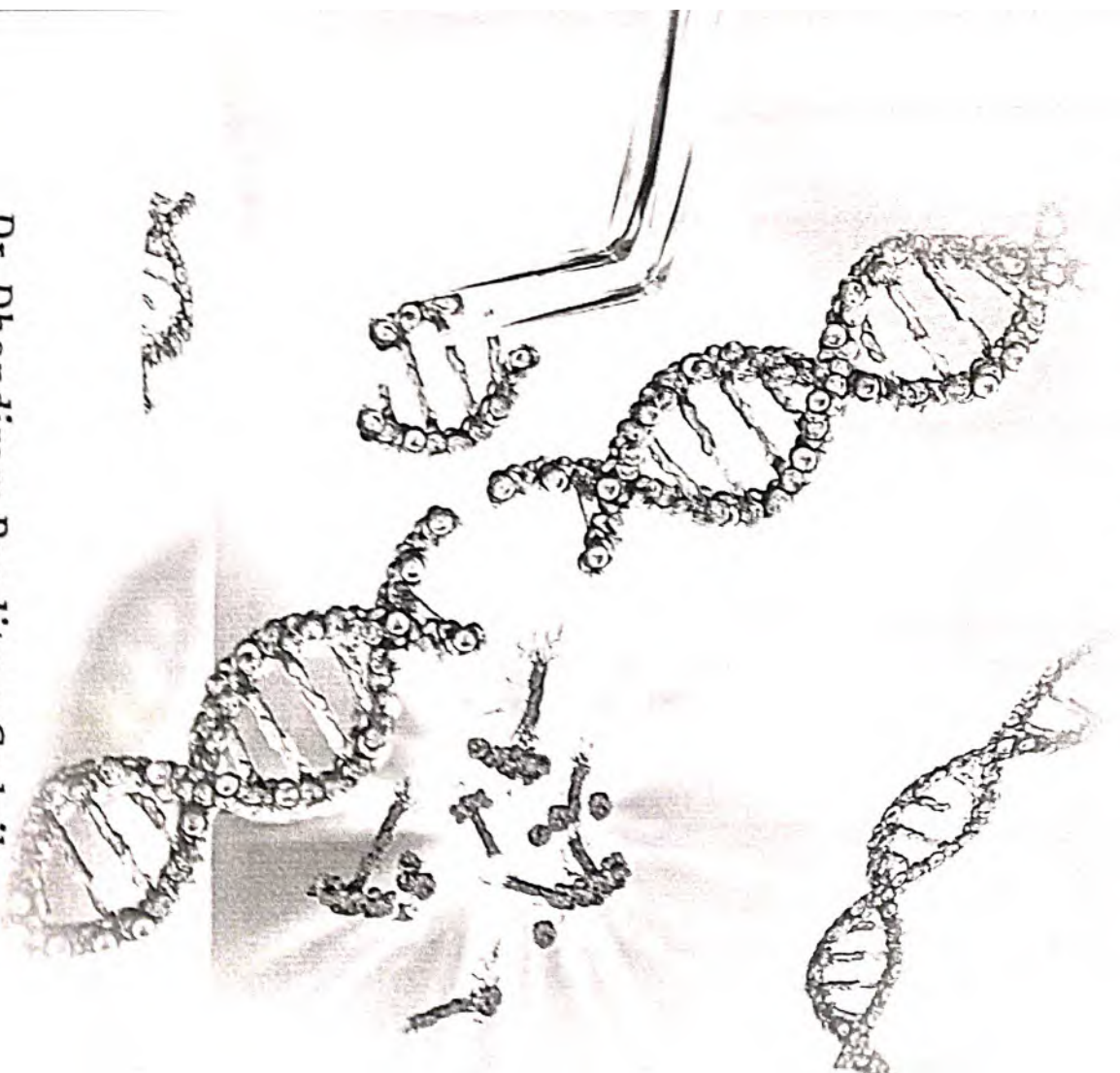
Abstract

This study was conducted in an agricultural area located in Dharmabad, Nanded district, Maharashtra. The experiment followed a randomized design with three replications and involved the application of ten different growth regulator treatments. The findings indicated that foliar treatment significantly influenced the vigor of Brinjal plants and their yield-contributing features when compared to the control group. Specifically, the foliar application of Tricentanol and Gibberellic acid during the flowering and bud stages resulted in notable improvements in plant height, plant spread, number of branches, and number of fruits per plant. These treatments also demonstrated positive effects on various yield-contributing characteristics such as days to 25% flowering, fruit set, fruit length, and fruit diameter, as compared to the control group.

Keywords: Growth regulators, Flowering, Plant height, Plant spread.

GENETICS

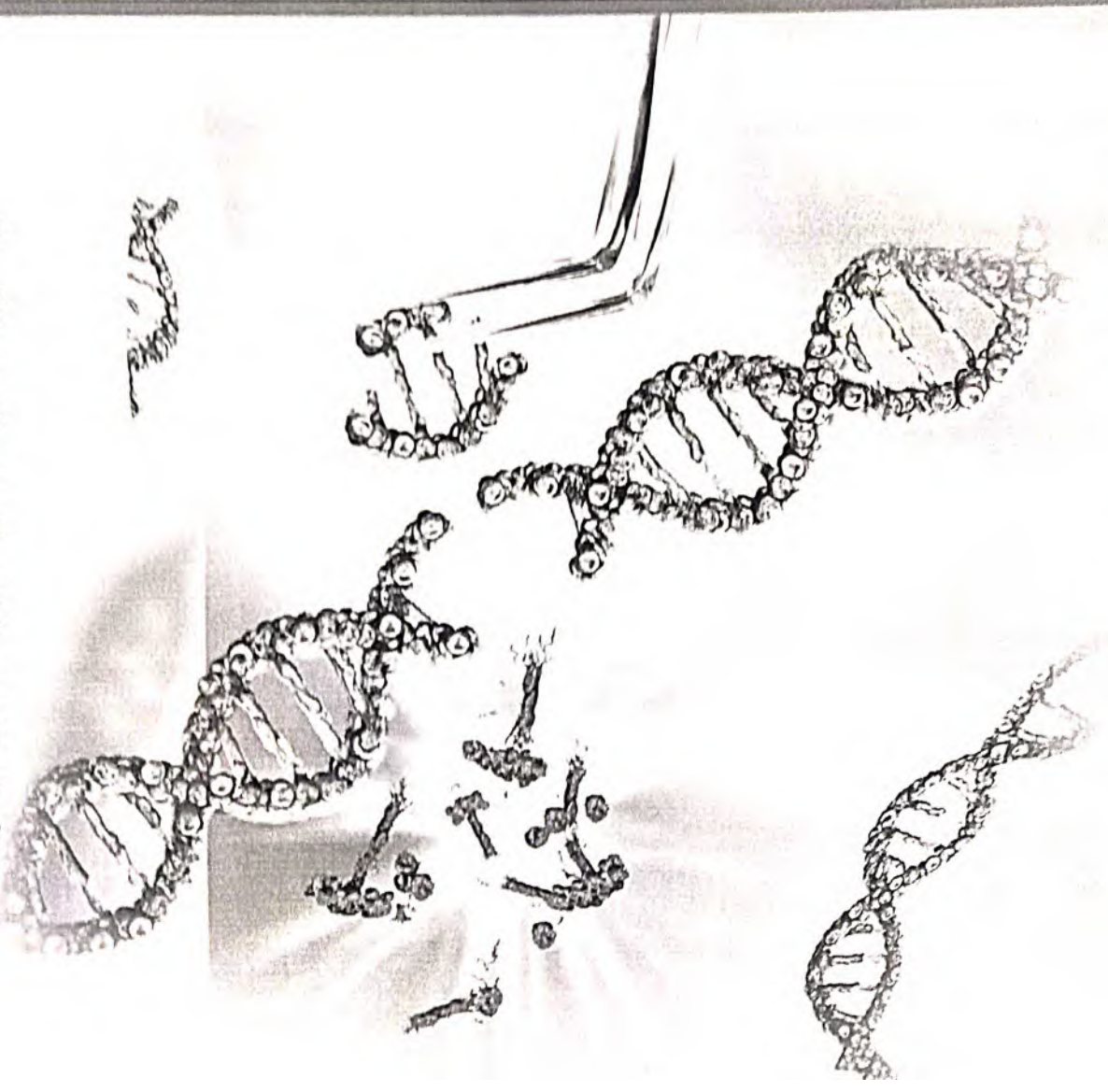
Problems with Solution

Dr. Dhondiram Panditrao Gadgil

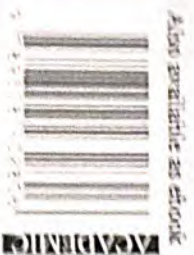
GENETICS

Problems with Solution

Dr. Dhondiram Panditrao Gadgil

BKS/
CLINIC

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar

Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,
Umri, Dist. Nanded (M.S.) - 431807

(MAGAZINE WITH EX)

In Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Multidisciplinary National Conference on

“Plants, Environment & Sustainable Agriculture”

11th March 2024

Organized by :

Department of Botany

Certificate

This is to certify that Mr./Miss/Mrs./Dr. Dhondiram Panditrao Gadgil of

Madhavrao Pahi ACS college Palam Dist - Pabhanu. has

participated as a Resource Person / Key Note Speaker / Actively participated / presented a paper (Oral / Poster) entitled

Effect of Temp and Relative Humidity on the Development of Anthrax in the

- use of Papaya.

The Day Multidisciplinary National Conference on 'Plants, Environment & Sustainable Agriculture' organised by

Department of Botany, Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Held on 11th March 2024

Chief Organizer

Dr. Purushottam R. Gate

Principal

Interdisciplinary International Conference: Language, Literature and Social Sciences

Jointly Organized by

Sharda Mahavidyalaya (Arts & Science), Parbhani
Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded (Maharashtra)

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society, Parbhani (MS)

No. B-7

Date: 10 February 2024

Certificate

This is to certify that S.V.Poul

has actively participated in One Day 'Interdisciplinary International Conference : Language, Literature and Social Sciences' held on 10th February 2024 at Sharda Mahavidyalaya (Arts & Science), Parbhani.
He / She presented a paper entitled - Threat To Endangered Status Of The Medicinal Leech Species

Dr Shyamsundar Waghmare
(I/C Principal)

Dr. Santosh Nakade
(IQAC Coordinator)

Dr Dnyanoba Mundhe
(Organizing Secretary)

Dr Kalyan Gangarde
(Convener)

Use of Leech Species in Human Treatment

Dr S.V. Poul

Department of Zoology, Madhavrao Patil ACS College Palam Dist Parbhani

Corresponding Email: shivajipoul101@gmail.com

Abstract:

The use of leech species in the human treatment especially different kinds of nonspecific chronic conditions, wound, unhealing septic conditions of the wounds are found healing corresponding to the application of leech species, specially *Asiatiscobdella birmanica* species present in the saliva of this leech species is of antithrombin property. There are side effects on the patients treated with the external application of leech species.

The leech treatment - *Asiatiscobdella birmanica*

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar

Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,
Umri, Dist. Nanded (M.S.) - 431807

— (NAAC Accredited with B++)

In Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Multidisciplinary National Conference on

“Plants, Environment & Sustainable Agriculture”

11th March 2024

Organized by :

Department of Botany

Certificate

This is to certify that Mr./Miss/Mrs./Dr. Shivaji Vishwanathrao Pow of

Madhavrao Patil ACS college Palam Dist - Palbhami has

participated as a Resource Person / Key Note Speaker / Actively participated / presented a paper (Oral / Poster) entitled

Use of Leech Species in Human Treatment. in the

One Day Multidisciplinary National Conference on ‘**Plants, Environment & Sustainable Agriculture**’ organised by

Department of Botany, Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Held on 11th March 2024

In-charge

Dr. Vilas B. Ganipurkar

Vice-Principal & Head, Department of Botany

Chief Organizer

Dr. Purushottam R. Gate

Principal

INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC
RESEARCH IN SCIENCE AND TECHNOLOGY
REVIEWED AND REFERRED INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL
SPECIAL ISSUE
VOLUME 11, ISSUE 9, JANUARY-FEBRUARY-2024

Department of Physics and Electronics
Shri Shivaji College
Parbhani, Maharashtra, India

Organized By

Date : 27th Feb 2024

International e-Conference on Recent
Trends in Material Science
[ICRIMS-2024]

Online ISSN : 2395-602X
Print ISSN : 2395-6011

www.ijrst.com

ijrst

Optical, Structural and Morphological Study of Chemical Bath Deposited CdS Thin Film

G. P. Urkude, G. A. Karhale

Department of Physics, Madhavrao Patil Arts, Commerce & Science College, Palam, Dist. Parbhani - 431720, Maharashtra, India

ABSTRACT

CdS thin film was deposited onto glass substrates by chemical bath deposition method at 700C for 60 minutes of deposition time. Thickness of the deposited film was measured 5.35 μm . Prepared films were characterized for optical, structural, and morphological studies. XRD analysis shows broad peaks indicating the crystalline structure with cubic phase. From the UV visible Spectra Energy band gap is found to be 2.37 eV.

I. INTRODUCTION

CdS is II-VI group important semiconductor with the direct band gap of 2.42 eV. Wide energy band gap and low absorption loss makes it suitable for variety of applications. It is widely used in gas sensors [1], optoelectronic and solar devices [2, 3]. Particle size has great importance in the technological applications of CdS thin films which depends on the preparation techniques. In recent years, efforts have been made to synthesize thin films by different techniques such as dc- sputtering [4], chemical bath deposition Method [5], pulsed chemical vapor deposition (CVD) [6], spray pyrolysis [7]. Each technique has some advantages over the other and is used depending upon the applicability of devices. Deposition technique plays an important role in the film parameters. In CBD technique reaction takes place at low temperature between the precursors dissolved in aqueous solution [8]. In the present work chemical bath deposition (CBD) method has been employed to synthesize thin films. Synthesized film was characterized by the UV visible, SEM, XRD and EDX characterization.

II. MATERIAL AND METHODS

To prepare CdS thin film, the chemicals cadmium sulfate hydrate ($3\text{CdSO}_4 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$) and thiourea (NH_2CSNH_2) of AR grade were used as source of Cd^{+2} and S^{-2} ions, respectively. pH of solution was adjusted to 10 using aqueous NH_3 . Initially 50 ml of 0.05 M of cadmium sulfate was taken in a beaker. Liquid ammonia was added to it drop by drop till the pH was adjusted to 10. The precipitate disappeared on addition of liquid ammonia. 50 ml of 0.08 M thiourea was added to the prepared solution and stirred well. Commercial glass slide (75 mm x 25 mm x 1 mm) was vertically dipped in the solution. The solution was placed at constant temperature 70° C for 60

हिंदी साहित्य और समाज

प्रो. राजय येरावार
अथवा प्रो. मृतराव खंदकुरे

“साहित्य, समाज और संस्कृति”

तिथी ०२ मार्च २०२३

* प्रमाणपत्र *

प्रमाणित किया जाता है कि श्री/श्रीमती/ डॉ./प्रा. सोहन मुंजाभाऊ उमरे महाविद्यालय साधव्याव पाटील महाविद्यालय, पाल्म नि.पदमणी के प्रतिभागी ने तिथी ०२ मार्च २०२३ को ‘साहित्य समाज और संस्कृति’ विषय पर आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी में सक्रिय सहभाग लिया एवं सत्राध्यक्ष/विषय प्रवर्तक / शोधालेख वाचक / प्रतिभागी के रूप में उपस्थित रहकर संगोष्ठी को गरिमा प्रदान की। एतदर्थ प्रमाणपत्र प्रदान किया जाता है।

शोधालेख का शीर्षक : हिंदी उपात्पासों में प्राद्विवासी चिन्तन

(M)

डॉ. सोहन खराड
प्रधानाचार्य
देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

(M)

डॉ. अनिल चिडंबर
सह-प्रधानाचार्य
देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

(M)

डॉ. मोती खान
सह-प्रधानाचार्य
देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

(M)

डॉ. जयकान्त खलसुरे
सह-प्रधानाचार्य
देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

और मजदूरों में जागरूकता पैदा होती है तो दूसरी और दमन का चक्र और तेज हो जाता है। आदिवासी जान चूके हैं कि उनका पटेल द्वारा शोषण हो रहा है और त्यों की बेइज्जती हो रही है। कोई खुलकर विरोध नहीं करता। चुप्पी विद्रोह सब में है। पहली बार कल्लू पटेल का विरोध करता है। मजदूरों को प्रेरित करने का काम सूत्रधार करता है। मजदूर पोस्टर चिपकाते हैं। सभी संगठित हो जाते हैं। क्रांति का आरंभ होता है। मजदूर अधिक मजदूरी की माँग करते हैं। पटेल जब चेती को हवेली पर जबरन ले जाना चाहता है तब कल्लू पटेल की हत्या करता है। अतः शोषण और बुराई का अंत होता है और आदिवासियों की मुक्ती होती है।

निष्कर्ष : डॉ. शंकर शेष ने आदिम जनजातियों के जीवन से जुड़ी यथार्थ घटनाओं को 'पोस्टर' नाटक के माध्यम से प्रस्तुत किया है। उद्देश्य यही रहा है कि सदियों से हो रहा आदिम जनजातियों अपने हो रहे शोषण तथा अधिकारों के प्रति जागृत हो जाय। उनमें शोषक वृत्ति से संघर्ष करने के लिए प्रेरित किया जा सकता है। आदिम जनजातियों के विभिन्न प्रश्न हैं जिसकी ओर ध्यान आकर्षित किया गया है। आदिवासीयों का न केवल आर्थिक शोषण होता है बल्कि शारीरिक एवं यौन शोषण भी आदिवासीयों का हो रहा है। इसलिए हर राज्य के क्षेत्र से आदिवासीयों द्वारा साहित्य सृजन अब साहित्यिक आंदोलन में तब्दील हो रहे हैं और उनके जीवन की भयावहता कहानी, उपन्यास, नाटक, कविता के माध्यम से सुजीत हो रही है। उनमें यह साहित्यिक चेतना जगाने का भरकस प्रयास कर रहा है। अतः फलस्वरूप यह कह सकते हैं कि वह दिन दूर नहीं जब आदिम जनजातियों को विकास की मुख्य धारा में शामिल करना पड़ेगा।

संदर्भ

1. परिवर्तनावा वाटरा, सं. अभय कांत, लेख-आदिवासी संबंधीची सरकारी घोरने-लेखक एकनाथ भोत्रे अंक, 16, वर्ष, 2018
2. आदिवासी दस्ताक, लेख-आंतरिक सुरक्षा के पंच-पूण्यप्रसून याजपेयी जनसत्ता, 22 अक्टू-2009
3. पोस्टर, डॉ. शंकर शेष, पृ. 115
4. पोस्टर, डॉ. शंकर शेष, पृ. 122
5. पोस्टर, डॉ. शंकर शेष, पृ. 98

हिंदी उपन्यासों में आदिवासी विमर्श

प्रा. डॉ. उमरे मोहन मुंजाभाऊ

माधवराव पाटील महाविद्यालय, पालम
जि. परभणी

“सिर्फ हाशिये पर जिन्दगी टहल रही है आज तक।
हम कौन थे, क्या हो गए, यह खोज करनी चाहिए।”

भारत अनेक जन जातियों संप्रदायों, संस्कृतियों, का महा भंडार है। भारतीय समाज व्यवस्था में जाति व्यवस्था का अहम योगदान है। आर्यों का भारत में आगमन तथा आर्यों एवं अनार्यों के बीच लम्बा संघर्ष, आर्यों द्वारा आदिवासियों का भ्रू संहर तथा भय की वजह से अनार्यों को वनों में भाग जाना पड़ा। भिन्नो यही से आदिवासियों की सामाजिक दुर्दशा का प्रारंभ हुआ। सैकड़ों वर्ष बीत गए पर आज भी आदिवासी समूह जंगलों, वनों में जीवन यापन कर रहा है। हम जानते हैं कि हमारे वैदिक साहित्य तथा रामायण, महाभारत में भी दैत्य, राक्षस, असुर कई ऐसे अनेक उपहास पूर्व शब्दों से अनार्यों को नवाजा गया। माना जाता है कि मानव जाति का जन्म मूलतः अफ्रीका माना जाता है। आगे दस हजार वर्ष पूर्व तक मानव जाति आदिवासी जीवन जीती रही अर्थात् उनका जीवन जंगल एवं प्रकृति पर निर्भर था। इस अवस्था में मानव जाति दुनिया के कोने-कोने तक पहुंची। आज की मानव संस्कृति की विविधता की न्यू आदिवासी अवस्था में पड़ी है।

साहित्य को समाज का दर्पण कहलाया जाता है। हिंदी साहित्यकारों ने अपनी लेखनी के द्वारा उनकी वेदना, पीड़ा, जीवन अभाव को बेखूबी से लिखा है। आधुनिक काल में हिन्दी की उपन्यास विधाने अपने समय और समाज की सम्पूर्णता के साथ अभिव्यक्त किया है। इस संदर्भ में उपन्यास सम्राट रमचंद्र जी ने कहा है, “मैं उपन्यास को मानव जाति का चित्र मानता हूँ।” मानव चरित्र पर प्रकाश डालना और उसके रहस्य को खोलना ही उपन्यास का मूल तत्त्व है। आज वर्तमान के हिन्दी उपन्यासों में अनेक प्रकार के विमर्श की धम मची है। इसी में

विविध आयाम

संपादक

डॉ. आर.एम. जाधव

डॉ. भगवान जाधव

डॉ. मुकुंद कवडे

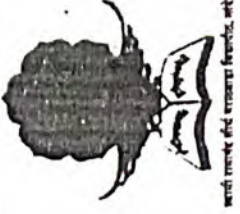

नांदेड एज्युकेशन सोसायटी द्वारा संचालित

पीपल्स कॉलेज, नांदेड

(यु.जी.सी. द्वारा 'कॉलेज विथ पोटेंशियल फॉर एक्सलन्स'
तथा नैक पुनर्मूल्यांकन में 'ब' दर्जा प्राप्त)

75
आज़ादी का
अमृत महोत्सव

महाराष्ट्र शासन द्वारा संचालित

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा
विश्वविद्यालय, नांदेड
के संयुक्त तत्वावधान में आयोजित

एक दिवसीय

राष्ट्रीय संगोष्ठी

हिंदी बाल-साहित्य के विविध आयाम

तिथि : ०४ मार्च, २०२३

प्रमाणपत्र

प्रमाणित किया जाता है कि, प्रा. डॉ. **मोहन मुंजाब्राडु डमरे**

ने पीपल्स कॉलेज, नांदेड में दि. ०४ मार्च, २०२३ को आयोजित हिंदी बाल-साहित्य के विविध आयाम विषय पर आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय

संगोष्ठी में **हिंदी बाल साहित्य में जीवन मूल्य**

शीर्षक से आलेख वाचन किया/सहभाग लिया।

संयोजक
डॉ. भगवान जाधव

सह-संयोजक
डॉ. मुकुंद कवडे

प्रधानाचार्य तथा विभागाध्यक्ष
डॉ. आर.एम. जाधव

23. हिंदी बाल साहित्य में जीवन मूल्य

प्रा. डॉ. हमारे मोहन मुंजा भाऊ

माधवराव पाटील महाविद्यालय, पालघर
जि. परभणी

प्रस्तुत शोध पत्र हिंदी बाल कहानी साहित्य में जीवन मूल्य से संबंधित है। बालक देश और समाज की रीढ़ है। 'उनका समुचित विकास ही देश का विकास है। वे कुम्हार की मिट्टी के लौढ़े की तरह हैं जिन्हें थपकाकर, सज्जलाकर, या हल्की की चपत मारकर गढ़ा जा सकता है, समुचित आकार दिया जा सकता है। यह कार्य एक बाल साहित्यकार भली-भाँति कर सकता है। बच्चों के मनोनुकूल लिखा गया साहित्य ही बाल साहित्य कहलाता है। दूसरे शब्दों में बच्चों की रुचि, भावना, भाषा और मनोवृत्ति को समझ कर लिखा गया साहित्य ही बाल साहित्य की श्रेणी में आता है।

बच्चे राष्ट्र का भविष्य होते हैं। इस भविष्य की आधारशिला वर्तमान में ही रखी जाती है। सरकार और समाज बच्चों के भविष्य के प्रति उदासीनता नहीं बरतते। भारत के संविधान में भी इस बात का विशेष ध्यान रखा गया है, कि बच्चों के व्यक्तित्व विकास में किसी भी स्तर पर उपेक्षान बरती जाए। अविभावकों की देखभाल, पारिवारिक वातावरण द्वारा उनमें निहित क्षमताओं का विकास, प्रतिभा को निखरने के अवसर, प्रोत्साहन, वर्जित व्यवहारों पर अंकुश, मनोवैज्ञानिक व्यवहार, संदेशों का शमन आदि ऐसे कार्य व्यवहार हैं, जिनके द्वारा बच्चों के व्यक्तित्व को नई दिशा दी जा सकती है। 'अविभावकों तथा शिक्षकों की भूमिका कुम्हार के समान होती है।

जिस प्रकार से कुम्हार कच्चे घड़े को ठोक-ठाक कर उसके दोष निकालता है, ऐसी ही सोच पालकों, शिक्षकों, समाज सुधारक को और लेखकों की होनी चाहिए। अनुशासित, शिष्ट और सदाचारी बच्चे आज की सबसे बड़ी आवश्यकता है। बच्चों के लिए लेखन आसान नहीं है। उनके मनोविज्ञान को समझने समझे बिना बाल साहित्य लिखा ही नहीं जा सकता। तथ्य तो यह है कि बाल साहित्य का लक्ष्य बच्चों के मानसिक स्तर पर उतरकर उन्हें रोचक ढंग से नई जानकारी देता है, यदि बच्चों में कल्याण भावना और सौंदर्यपरक दृष्टि जागृत करती हो तो

ज्ञानोपासक शिक्षण मंडल संचालित,

कला, वाणिज्य एवं विज्ञान महाविद्यालय, परभणी

जिला. परभणी महाराष्ट्र ४३१४०१

तथा

महाराष्ट्र राज्य हिंदी साहित्य अकादमी, मुंबई एवं स्वामी रामानंद

तिर्थ मराठवाडा विश्वविद्यालय, नांदेड

के संयुक्त तत्वावधान में आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी (Offline mode)

‘स्वाधीनता आंदोलन और हिंदी साहित्य’

प्रमाणित किया जाता है कि, प्रो./डॉ./प्रा./श्री. मोहन कुंजाभाऊ डमरे

महाविद्यालय माधवराव पाटील महाविद्यालय, पातम

के प्रतिभागी ने तिथि २५ मार्च,

२०२३ को ‘स्वाधीनता आंदोलन और हिंदी साहित्य’ विषय पर आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी में प्रतिभागी /

शोधालेख वाचक के रूप में उपस्थित रहकर सहयोग दिया है। इस उपलक्ष्य में प्रस्तुत प्रमाणपत्र सस्नेह प्रदान किया जाता है

धन्यवाद...!

डॉ. सुजितसिंह परिहार
हिंदी विभागध्यक्ष, तथा

संयोजक

ज्ञानोपासक महाविद्यालय, परभणी

प्रा.डॉ. शेख मो. बाबर

प्रधानाचार्य

ज्ञानोपासक महाविद्यालय, परभणी

Vimukti Jati Seva Samiti's

**Gramin (Arts, Commerce & Science)
Mahavidyalaya, Vasantnagar (Kotgwal)**

Tq. Mukhed Dist. Nanded Pin - 431715 (M.S.)
One Day National Conference on
'Literature and Environment'

ORGANIZED BY DEPARTMENT OF MARATHI, HINDI & ENGLISH

Date : 20th Feb. 2024

Certificate

This is to Certify that Mr./Mrs./Ms./Dr. / **Mohar Munjabhai Dabre**
of **Madhavrao Patil ACS College, Palam**
has participated in the National Conference on 'Literature and Environment' organized by the
department of Marathi, Hindi and English, this college on 20/02/2024.

He/She has presented the paper
.....

.....
.....

[Signature]
H.O.D.

[Signature]

पर्यावरण संरक्षण में समाज की भूमिका

प्रा. डॉ. मोहन मुंजाभाऊ डमरे

माधवराव पाटील महाविद्यालय पालम, ता. पालम जि. परभणी

२१ सी सदी में अनेक विषयों पर विमर्श प्रचलन शुरू हुआ है। प्रस्तुत शोध पत्र 'पर्यावरण संरक्षण में समाज की भूमिका' को लेकर मैं शोध पत्र लिखा है। अथर्ववेद कहता है – 'माता भूमि: पुत्रो हं पृथिव्या' अर्थात् पृथ्वी के साथ मनुष्य का माता – पुत्र का रिश्ता मन – प्राण का रिश्ता है। माता पृथ्वी अनंत विस्तार में फैले वनों, जल-वायु, ईंधन, खनिज पदार्थों, पशु पक्षियों आदि से अपने पुत्रों का न केवल पालन पोषण करती है बल्कि उन्हें सुखी समृद्ध भी बनती है। हम मनुष्य भी अपनी धरती माता से प्रेम करते हैं वैदिक काल से ही यही हमारी श्रद्धा का विषय रही है पृथ्वी अपने अंतर बारे में जिन घटकों से घिरी है-सूर्य का प्रकाश जलवायु कार्बनिक अकार्बनिक पदार्थ उत्पादक एवं उपभोक्ता, यही सब मिलकर पर्यावरण है।

पर्यावरण का अध्ययन ही सम्पूर्ण जैव मंडल का अध्ययन है। अर्थात् जहां किसी न किसी रूप में जीवन पाया जाता है। यद्यपि जीवन के रूप समुद्र की अनन्त गहराइयों से लेकर पर्वतों के शिखरों तक सभी जगह व्याप्त है लेकिन अधिकांश जीवन पृथ्वी की तरह से कुछ मीटर ऊपर और नीचे मिलता है। जैव मंडल एक प्रकार का विश्व जैव तंत्र है –जैव मंडल को तीन तंत्रों में विभाजित किया जाता है।

१) लिथोस्फिअर –इसमें पृथ्वी का ठोस भाग यथा चट्टाने, मृदा और अवसादी तत्वों का समावेश है।

२) हाइड्रोस्फिअर –इसमें समुद्र और आत्मवर्णित जल का समावेश है।

३) एटमॉस्फिअर –इसमें गैसीय भाग अर्थात् वायुमंडल आता है। ये तीनों आपस में एवं प्रत्येक जीवन के विभिन्न रूपों में जुड़े हुए हैं। पर्यावरण के सभी घटक मानव जीवन के लिए महत्वपूर्ण है। मानव पर्यावरण के साथ अपने रिश्ते को जानता है, मानता है और समझता है। अनुभव करता है और प्रेम करता है।

पृथ्वी का नाम 'रसा' भी है क्योंकि यह रसमय है। इसके अंतर्बाह्य का हर तत्व यांनी पर्यावरण का हर घटक किसी न किसी रूप से रसमय है। इस 'रस को' ब्राह्म्य 'कि संज्ञा दी गई है। तैत्तिरीय उपनिषद् कहती है- रसो वै ज्ञः' यानी रस ही ब्रह्म है। –औषधी भ्योन्नम। अन्नाद्वेत। रेवसः पुरुषः स वा यष पुरुषोन्नरसमयः।^१ अर्थात् औषधि से अन्न से वीर्य, पुरुष से पुरुष अर्थात् शरीर उत्पन्न हुआ। यह शरीर अन्न रसमय कोष है। देह अन्न के रस से बना है। यहां प्राकृतिक रस की अपेक्षा आयुर्वेद के रस

(देह-धातु) की ओर रवित किया गया है। इस तरह पृथ्वी एवं वनस्पति के साथ मनुष्य के स्वतः सम्बन्धों की दर्शाया जाता पर्यावरण की इन घटकों की प्रति हमारी महान आस्था पर प्रकाश डालना है। वैदिक काल से ही मानव समाज पर्यावरण की अपनी श्रद्धा का पात्र मानता है।

ऋग्वेद कहता है-

"व्यस्तभन्दाद रोहसी मित्रो अद्भुतोन्दर्याद कृष्णोच्च्योतीया तमः
विचारिण्योत्थीपणो अवर्तयद, वैश्वानरोविश्वधन्त वृन्म"*

"अग्नि सब का मित्र है रनेह पूर्वक सबका हित करता है इसी अग्नि रूप परमेश्वर ने भू और पृथ्वी लोक अपने स्थान पर स्थिर किया है। वही ईश्वर सूर्य के रूप में सर्वत्र प्रकाशित होता है। अंधकार को दूर करता है। भूलोक और पृथ्वी लोक इस संसार की इस तरह रक्षा करते हैं। जिस तरह चमड़ी शरीर की रक्षा करती है।"

अथर्ववेद भी कहता है-

"विद्या शरस्थ पितर पर्जन्य, शत वृक्ष्यम, तेना ते तनवेद्य कर
प्रथिन्या ते निपेचन दृष्टे अस्तु बलिती।५"

अर्थात् तृणादि मनुष्य पर्यन्त सृष्टि की माता भूमि है और पिता पर्जन्य, मित्र वरुण, सूर्य, चन्द्र यह पांच है।

अनन्त बल है। उनके बलों का योग्य उपयोग करने से मनुष्य के शरीर में आरोग्य स्थिर रह सकता है। मनुष्य जीवन दीर्घ हो सकता है। शरीर से अब दोष बाहर हो जाते हैं। "इस तरह वैदिक काल से ही मनुष्य पर्यावरण के साथ अपनी अंतर्गताता और अपने जीवन की उपयोगिता एवं महानता को जानता है। और मनुष्य भी इसकी संरक्षण तथा सुरक्षा, विकास करना उसका कर्तव्य है। उसे अपने अस्तित्व को बचाना है तो धरती की वृक्षों, वनस्पतियों, वनों की रक्षा उसे करनी होगी। व्यावहारिक रूप देते कार्य रूप में परिणामता करने से ही पर्यावरण की सुरक्षा हो पाएगी। वैदिक काली अब तक अत्यधिक होने के बावजूद प्रकृति के उपादानों की प्रति पर्यावरण के विभिन्न घटकों के प्रति हमारी निष्ठा में ज्यादा अंतर नहीं आया है। अभी हवन, यज्ञ, आदि में सूर्य, चंद्र, वायु, अग्नि, जल, वनस्पति की पूजा करते हैं धरती और को की पूजा अर्चना प्रणाम करते हैं।

कवि कालिदास ने अपने काव्य ग्रंथ 'मेघदूत' की रचना की जिसमें यक्ष वर्षा ऋतु में मेघ को दूत बनाकर अपना संदेश अपनी पत्नी के पास भेजता है। तुलसीदास के राम सीता हरण की बात

Gurukul (Arts, Commerce & Science) Mahavidyalaya, Vasantnagar (Kolhapur)

Tq. Mukhed Dist. Nanded Pin - 431715 (M.S.)

One Day National Conference on
'Literature and Environment'

ORGANIZED BY DEPARTMENT OF MARATHI, HINDI & ENGLISH

Date : 20th Feb. 2024

Certificate

This is to Certify that Mr./Mrs./Ms./Dr. / Mohar Munjabhai
of Madhavrao Patil ACS College, Palam
has participated in the National Conference on 'Literature and Environment' organized by the
department of Marathi, Hindi and English, this college on 20/02/2024.

He/She has presented the paper

यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठा

M. S. Patil
H.O.D.

M. S. Patil

ज्ञानोपासक, विश्वविद्यालय, परभणी

कला, वाणिज्य एवं विज्ञान महाविद्यालय, परभणी

जिला. परभणी महाराष्ट्र ४३१४०९

तथा

महाराष्ट्र राज्य हिंदी साहित्य अकादमी, मुंबई एवं स्वामी रामानंद

तीर्थ मराठवाडा विश्वविद्यालय, नांदेड

के संयुक्त तत्वावधान में आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी

'किन्नर विमर्श'

प्रमाणित किया जाता है कि, प्रो./डॉ./प्रो./श्री.

मोहन डमरू

के प्रतिभागी ने तिथि २८ मार्च,

महाविद्यालय माधवराव पाटील स्नातकोत्तर, पालुम जि. परभणी

२०२४ को 'किन्नर विमर्श' विषय पर आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी में प्रतिभागी / शोधालेख वाचक के रूप में उपस्थित रहकर सहयोग दिया है। इस उपलक्ष्य में प्रस्तुत प्रमाणपत्र सस्नेह प्रदान किया जाता है।

शोधालेख का शीर्षक : 'हिंदी उपन्यासों में किन्नर विमर्श'

धन्यवाद...!

डॉ. सुजितसिंह परिहार

हिंदी विभागाध्यक्ष, तथा

संगोष्ठी संयोजक,

ज्ञानोपासक, महाविद्यालय, परभणी

प्रो. डॉ. शेख मो. बाबर

प्रधानाचार्य

ज्ञानोपासक, महाविद्यालय, परभणी

हिंदी उपन्यासों में किन्नर विमर्श

प्रा. डॉ. मोहन मुंजाभाऊ डमरे

माधवराव पाटील महाविद्यालय पालम ता. पालम जि. परभणी

ईमेल-mohandamre@gmail.com ध्रमणध्वनी: ९४२३७३७९५५

सामाजिक संरचना मुख्यतः द्विलिंगी होती है। मादा और नर, स्त्री और पुरुष उसका प्रतिनिधित्व करते हैं। सामान्यतः दोनों का कार्य आपसी सहयोग से वंश परंपरा एवं मानव जाति को आगे बढ़ाना होता है। समाज में तीसरा अंग भी रहता है जो तो नर ही होता है न मादा ही। अर्थात् अलिंगी होता है। न ही गर्भधारण कर सकता है। इसे परीवृत शब्दावली में किन्नर कहा जाता है। इसी वर्ग में उन व्यक्तियों को भी समाहित किया जा सकता है, परंतु वह स्वयं को पुरुषों की श्रेणी में असहज पाता है और स्त्री प्रवृत्तियों का भी अनुपालन करता है। इसके अलग समाजों में और भाषाओं में विविध नाम हैं। हिन्दी में इसके लिये शिखण्डी, छद्मा, मौसी, खोजा, नपुंसक हिजड़ा इत्यादी नाम भी प्रचलित हैं। भारतीय इतिहास में पौराणिक काल से ही हिजड़ों का उल्लेख मिलता है। महाभारत में भी शिखण्डी नामक किन्नर योद्धा था जिसकी मदद से अर्जुन ने भीष्म पितामह का वध किया था। अर्जुन ने भी अपने अज्ञातवास का एक वर्ष वृहन्नला नाम से किन्नर का रूप धारण करके बिताया था। राजा महाराजा भी किन्नरों को अपनी रानियों की पहरेदारीयों के लिये रखते थे क्योंकि राजाओं को अधिक से अधिक समय युद्ध के मोर्चे बिताना पड़ता था। उनकी सोच यह थी कि रानियों से पहरेदारों का अवैध संबंध न बना सके। देश में इनकी संख्या लाखों में है। शिक्षा की स्थिति अत्यंत दयनीय होती है। अधिकांश किन्नर निरक्षर होते हैं। समाज और सरकार भी इनको वह अधिकार और सुविधा नहीं प्रदान करते हैं जिसकी इनको आवश्यकता होती है। यद्यपि हाल के दशकों में कई एक किन्नरों के राजनीति में आने पर इनकी चर्चा आरम्भ हुई है। स्वयं वर्तमान में किन्नर समाज भी जागरूक हुआ है। जगह – जगह पर किन्नर सम्मेलन और उसमें अधिकारियों को लेकर उठाये जानेवाले प्रश्न किन्नर समाज में आ रही जागरूकता का परिणाम हैं।

इनकी सामाजिक संरचना बड़ी जटिल होती है। मुखिया इनका गुरु होता है। किन्नर समाज में जब कोई नया सदस्य किन्नर आता है तो उसका विवाह गुरु के साथ किया जाता है। गुरु ही उसका पति होता है। किन्तु पति-पत्नी जैसा संबंध नहीं बना सकते। भाई – बहन के रूप में रहते हैं। वह गुरु को पति परमेश्वर के रूप में मानते हैं। गुरु के मरने बाद वह सफेद साड़ी पहनने लगते हैं। लोगों का मानना यही भी है कि मृत्यु के पश्चात् इनके पार्थिव शरीर को जुते-चप्पलों से पिटाई की जाती है। आमतौर पर नाच गा कर, मांग कर अपना जीवन यापन करते हैं। समाज इनको घृणा की नजरों से देखते हैं। जबकी किन्नर भी मानव समाज का ही अंग है। विशेष बात यह कि शुभकार्य में उनकी दुआ की बड़ी महत्ता होती है। लेकिन इनको साथ अछूतो जैसा व्यवहार किया जाता है। इनकी वास्तविकता से अभी भी समाज बहुत अधिक परिचित नहीं है।

साहित्य की स्थिति तो और भी निराशाजनक है। हिन्दी में विपुल साहित्य का सृजन हुआ; इधर आंदोलनों को हथियार बनाकर सृजक और अलोचक दोनों ही अपनी लेखनी को धार दे रहे हैं। लेकिन किन्नर समाज भी लगभग अनछुआ है।

यहतो सर्वविदित है की साहित्य किसी भी समस्या को उजागर करने का सशक्त माध्यम है। समाज में अभी भी एक वर्ग शेष है, जो समाज की मुख्य धारा से विलग हथिए पर है, वह है- “किन्नर समाज” अब हमें साहित्य में

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ , नांदेड संलग्नित

म. शि. प्र. मंडळाचे

श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

(NAAC Re-accredited IV Cycle 'A+' Grade : 3.47 CGPA)
[UGC - College with Potential for Excellence]

मराठी विभाग आयोजित

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

शंत शाहिल्याची प्राशंगिकता

दिनांक १६ मार्च २०२४

स्थळ : श्री शिवाजी सभागृह नं. २, परभणी

विनीत

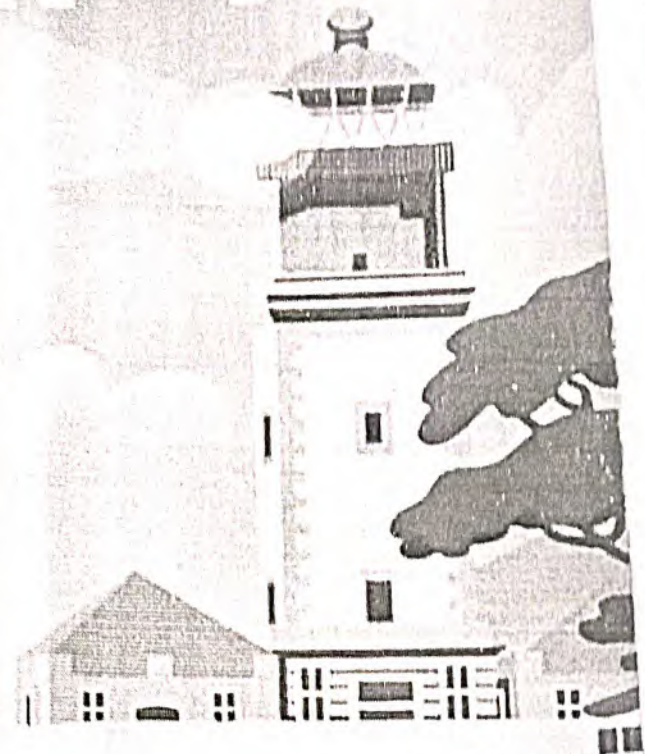
डॉ. बाळासाहेब जाधव

प्राचार्य

प्राचार्य डॉ. आत्मारामजी ढेंगळे क्षमूत महोत्सव वोसप बंध

दीपस्तंभ

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. वसंत सातपुरे

कार्यकारी संपादक
प्राचार्य डॉ. दीनानाथ फुलवाडकर

प्रा. डॉ. कालिदास गुडदे,

मराठी विभाग प्रमुख,

माधवराव पाटील महाविद्यालय, पालम, जिल्हा परभणी

मो. ९४२१७९५३४५

गंगाखेड शहर हे गोदाकाठावर वसलेले आणि संत जनाबाईंच्या जन्माने पुनीत झालेले म्हणून संबंध महाराष्ट्रात ओळखले जाते. अशा या नगरीत 1972 साली संत जनाबाई महाविद्यालय या शिक्षण संस्थेची स्थापना झाली. त्यावेळी भारत देशाला नुकतेच स्वातंत्र्य मिळून 25 वर्ष लोटले होते. मराठवाडा हा हैदराबादच्या निजामाच्या जुलमी सत्तेखाली भरडला होता. शिक्षणापासून कोसोदूर होता. अज्ञान, अंधारात, लोक चाचपडत होते. या देशाचे पंतप्रधान पंडित नेहरू देशाची नव्याने बांधणी करत होते. देशात मोठ्या प्रमाणात खेडोपाडी शाळा सुरू होत होत्या. 1960 साली ग्रामपंचायत नुकत्याच स्थापन झाल्या होत्या. वेगवेगळ्या माध्यमातून लोकांना शिक्षणाचे महत्व दिलं जात होत. शिक्षणाशिवाय खेड्यापाड्याचा विकास नाही. असं महात्मा गांधी म्हणत असत. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी ग्रामीण भागातील दलित, शोषित, पीडित शेतकऱ्यांच्या पोरासाठी ग्रामपंचायत शिक्षण संस्थेची स्थापना केली होती, एकंदरीत शिक्षण सर्व स्तरातील मुलांना मिळाले पाहिजे, या विचाराने नेते, समाज सुधारक काम करत होते. हा काळ ध्येयाने झपाटलेला होता.

अशा या झपाटलेल्या काळात गंगाखेड नगरीत संत जनाबाई महाविद्यालयाची स्थापना झाली. या संस्थेत आदरणीय प्राचार्य टेंगसे सर रुजू झाले. ते अत्यंत सामान्य शेतकरी कुटुंबातून आलेले पण ध्येयवेडे शिक्षक होते. गोरगरिबांच्या पोरांना शिक्षण मिळालं पाहिजे. ते स्वतःच्या पायावर उभे राहिले पाहिजे. अशी

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ , नांदेड संलग्नित

म. शि. प्र. मंडळाचे

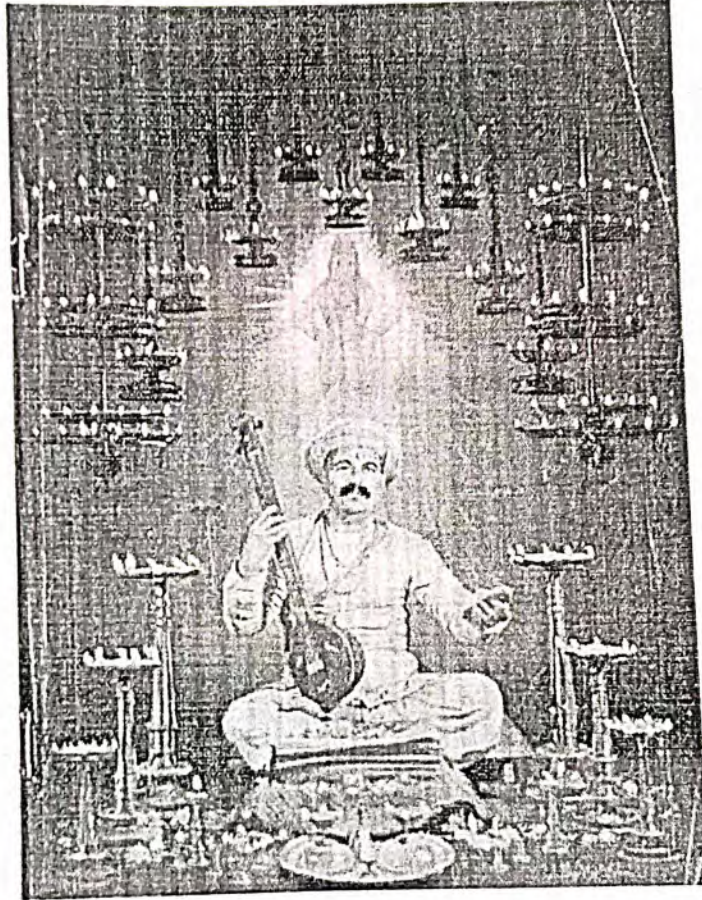
श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

(NAAC Re-accredited IV Cycle 'A+' Grade : 3.47 CGPA)

[UGC - College with Potential for Excellence]

मराठी विभाग आयोजित

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

शंत शाहत्याची प्राशंगिकता

दिनांक १६ मार्च २०२४

स्थळ : श्री शिवाजी सभागृह नं. २, परभणी

विनीत

डॉ. बाळासाहेब जाधव
प्राचार्य

डॉ. प्रल्हाद भोपे

डॉ. राजू बडूरे

सद-सामान्यक

संत जनाबाई : प्रवास (गंगाखेड ते पंढरपूर) बालपण

डॉ शिंदे भारत विठ्ठलराव

माधवराव पाटील माहविद्यालय पालम

प्रस्तावना: महाराष्ट्रात अनेक संतांची जन्मभूमी आणि कर्मभूमी आहे. मराठवाडा यामध्ये अग्रगण्य म्हणतात येईल. अनेक संतांचा जन्मने किंवा कर्मने पवित्र झालेली भूमी आहे. संत नामदेव, संत विसोबा खेचर, संत जनाबाई संत ठाकूरबुवा संत मोतीराम महाराज, संत निवृत्तीनाथ महाराज, संत मारोतराव महाराज व संत दामाजी आशा अनेक संप्रदायातील अनेक संतांच्या परंपरा आहेत. मराठवाड्याच्या भूमी मध्ये अनेक संत महंतांनी आपली विचारधारा रुजूवली दिसतात. परभणी जिल्ह्यात महानुभाव पंथ, नाश संप्रदाय, वीरशैव संप्रदाय, दत्त संप्रदाय व वारकरी संप्रदाया असले तरी वारकरी संप्रदायाची मोठी परंपरा आहे. परभणी(हिंगोली)जिल्ह्याची वेगळी ओळख निर्माण करणारे संत नामदेव आणि नामदेवाच्या शिष्य संत जनाबाई हे आहेत. संत नामदेवांनी वारकरी संप्रदायाचा झेंडा पंजाब पर्यंत नेला तर संत जनाबाईने स्त्री मुक्तीची गुहूर्तमेढ रोवली. ज्या कालखंडात स्त्रियांचे अधिकार नाकारले होते. तिला रुढी आणि परंपरेमध्ये बांधून ठेवले होते. रुढी परंपरेला तिलांची देऊन नवी वाट निर्माण करणारी ही बंडखोर संत कवयित्री होय. संत जनाबाई जीवनपट शोधन्यातील अडचणी : संत जनाबाईचा जन्म कधी झाला हे स्पष्टपणे सांगता येत नाहीत. संतसाहित्य मधील काही घटनांच्या माहितीच्या आधारे हा दुवा साधला जाणे आवश्यक आहे. संत जनाबाई यांच्या जन्माचा स्पष्टपणे उल्लेख कुठेच मिळत नाही. बाराव्या शतकातील हस्तलिखित आज सापडतील ही शक्यता कमीच आहे. या पेक्षा मध्ययुगीन कालखंडात इतिहास लेखनाची पद्धत नव्हती. म्हणूनच संत जनाबाईचा जीवनपट शोधताना अनेक अडचणीला सामोरे जावे लागते. उपलब्ध ऐतिहासिक वांडःमयाच्या आधारे शोध घ्यावा लागतो. संत जनाबाईचा कालखंड निश्चिती - साहित्यामध्ये जनाबाईच्या जन्माच्या तारीखेचा उल्लेख नाही. या विषयावर स्पष्ट माहिती मिळत नाही. आषाढ कृ. 13, 1260 .इ.स. 1350 असली आली आहे. ही शासकीय नोंद खरी मानली पाहिजे का? असे अनेक प्रश्न निर्माण होतात. तिच्या समकालीन संतांच्या अभंगाच्या आधारे जोशोध घेतला असता असे लक्षात येते की, संत नामदेवाचा कालखंड आणि जनाबाईचा कालखंड एक आहे. असे मानले जाते कारण दोघांनी नव्हे

अधर

६७

ISSN-2249-3034
UGC CARE Listed Journal

वर्ष १७ वे / अंक ३ रा / जुलै / ऑगस्ट / सप्टेंबर - २०२३

भटक्या-विमुक्तांच्या चळवळीचे तत्त्वज्ञान

डॉ. संजय बालाघाटे

प्रस्तावना :

१५ ऑगस्ट १९४७ ला भारत देश ब्रिटिशांच्या वासाहतिक राजवटीतून स्वतंत्र झाल्यानंतर संसदीय लोकशाहीत तळागाळातील समाज आणि माणसांच्या ईच्छा-आकांक्षाना नवे घुमारे फुटले. सत्तेचे विकेंद्रीकरण व शिक्षणामुळे झालेले आत्मभान यामुळे प्रत्येक व्यक्ती व समाज घटक काही अपेक्षा बाळगून होता. भारतीय संविधानाने सामान्य जनांस प्रदान केलेल्या स्वातंत्र्य, समता, बंधुता आणि सामाजिक न्याय या नव्या जीवनमूल्यांमुळे व्यक्ती आपल्या मूलभूत गरजांच्या पूर्ततेसाठी आग्रही झाले. विशेषतः १९६० नंतर स्वातंत्र्याची ईच्छित फळे मिळाली नसल्यामुळे महाराष्ट्रात व देशात विविध सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, आर्थिक व शैक्षणिक चळवळी गतिमान झाल्या. जन्मतःच ज्या समूहाना विविध प्रश्न, समस्या, सर्वंकष वंचना, दारिद्र्य आणि अभावग्रस्तता चिकटली होती. अशा समूहातील माणसांच्या आंदोलनात्मक व संघटनात्मक चळवळी निर्माण होणे नैसर्गिक होते. आपल्या वंचित जगण्याला जबाबदार असणाऱ्या कारक घटकांचा पंचनामा करत व्यवस्था परिवर्तनाची मागणी समाजातील विविध स्तरांतील चळवळींनी लावून धरली.

महाराष्ट्रात भटक्या-विमुक्तांची चळवळ १९७० नंतर प्रवाहित होऊन गतिमान बनली. जन्मजात गुन्हेगार, चोर, उचले, उपरे, उपलाणी व मागतकरी म्हणून बसलेला त्यांच्या कपाळावरचा शिक्का स्वातंत्र्यानंतरही पुसल्या गेला नाही. त्यांच्या जगण्यात म्हणावा तसा बदल झाला नाही. उलट त्यांच्यावर पोलीसी व सामाजिक अन्याय-अत्याचार वाढले. परिणामतः त्यांच्यात व्यवस्थेबद्दल चीड निर्माण झाली. आपल्या दुरावस्थेला जबाबदार असणाऱ्या जमाती अंतर्गत व बहिर्गत घटकांच्या विरोधात भटक्या-विमुक्तांची चळवळ कार्यरत झाली. स्वातंत्र्यपूर्व काळात काही समाजधुरिणांनी विविध जमातींसाठी सुधारणावादी कार्य केले. उदा. सावित्रीबाई तात्यासाहेब रोडे, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे आदी. परंतु त्यास चळवळीचे व्यापकत्व लाभले नाही. १९७० नंतर दौलतराव भोसले व बाळकृष्ण रेणके यांनी भटक्या-विमुक्तांची चळवळ महाराष्ट्रात व्यापक केली. त्यात पुढे लक्ष्मण माने, लक्ष्मण गायकवाड, प्रा. मोतीराज राठोड, यल्लप्पा वैद्यू, व्यंकप्पा भोसले, आसाराम जाधव यांनी १९९० पर्यंत भटक्या-विमुक्तांची चळवळ बाढी, तांडे, वस्त्या व पालांवर पोहचवली. कुठलीही सामाजिक चळवळ प्रश्नांशिवाय जिथे जमातीकडे तर प्रश्नांशिवाय दुसरे काहीच नाही.

VOL.10 | ISSUE 1 | JAN. - FEB. 2024

IMPACT FACTOR: 4.197 (IIJIF)

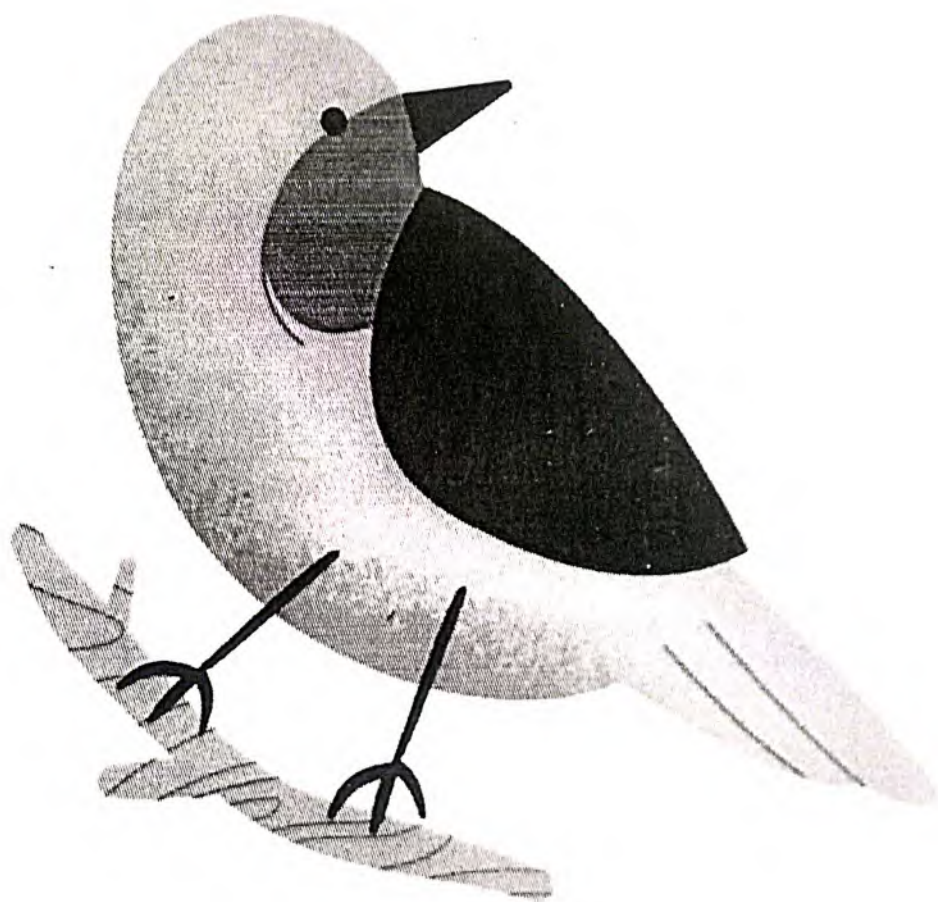
ISSN:2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue

LITERATURE AND ENVIRONMENT

Chief Editor: Dr Kalyan Gangarde

Issue Editor: Dr H. B. Rathod

भुजंग मेधास यांच्या 'उलगुलान' मधील पर्यावरण संवेदना

डॉ. संजय प्रकाश बालापाटी

सत. प्राध्या., मराठी विभाग, माधवराव पाटील महाविद्यालय, पालम वि. परभणी

प्रस्तावना: १९९० नंतरच्या मराठी कवितेतील महत्त्वपूर्ण कवी म्हणून भुजंग मेधास यांच्या कवितेची मोठ्ठा मराठी साहित्यात ठळक आहे. आदिवासी जीवन जगण्याची आणि भाषेला कवितेच्या माध्यमातून सकारणपणे नेमण घेणे प्रकट केलेले आहे. त्याचा 'उलगुलान' हा कवितेसंग्रह मराठीतील महत्त्वाचा संग्रह आहे. मध्यवर्ती कवितेमध्ये आरमका लक्षणीय आचार सूत्रांमुळे मेधास यांची कवितेवैभवंती ठरली. अनादी कालखंडापासून आदिवासी जमातींच्या वाढत्या देशात व्यवस्थेने दिशेला भोगवटा किती पातनादायी आहे याचे उकट विज्ञान मेधास यांच्या कवितेतून विशिष्ट होते. भाषा आणि जीवन यांचा अनन्य संबंध किती नैसर्गिक असतो हे आपणाला मेधास यांच्या 'उलगुलान' या कवितेसंग्रहातून पारंपार्य मिळते.

'उलगुलान' या कविता संग्रहात एकूण ३१ कविता आहेत. त्यासोबतच कवीने या संग्रहात तीन परिशिष्टे जोडलेली आहेत. 'या परिशिष्टांपासून' उलगुलान' मधून व्यक्त झालेल्या पायांनी, गोंदी आणि गोमंदाी या बोली भाषेतील शब्दांचे अर्थ दिलेले आहेत. विषमतापूर्ण समाज जिवनात समतेचा आग्रह मेधास यांची कविता धरते. "आण एक परिशिष्टाचे, एका समग्रमानसाचे अभिन्न घटक आहेत ही तीव्र जाणीव कायम ठेवल्यामुळे ही कविता 'नायकाचा' या प्रचुरकाटाळी आणि बाबू रितितोना आणतून कन्नड जोत आणून साद घालते." (१) हा प्रसिद्ध समीक्षक धेंडकांत पाटील यांचा अभिप्राय मेधास यांच्या कवितेतील समग्र अंतरास सूत्र व्यक्त करते.

'उलगुलान' मधून प्रकटणारे सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक, नैसर्गिक व राजकीय पर्यावरण मेधास यांच्या समकालीन कवितेपेक्षा भिन्न आहे. नैसर्गिक अभिव्यक्ती आणि निसर्गसंमिपता यांमुळे या कवितेतून प्रकटणारे विचार विषय व भाव विषय बाबूकाना अंतर्भूत करतात. मेधास यांच्या कवितेचा आणखी एक महत्त्वाचा पैलू म्हणजे जंगलातील जनावनसंघाच्या वेगवेगळ्या स्वरूपांनी अतिशय जागरणपूर्ण झालत असत. या माणसांच्या जंगलातील नैसर्गिक संवेदनेला मुळात केले आहे प्रचुरतरी शोषणितून पुढील मेधास यांच्या 'उलगुलान' मधील पर्यावरण संवेदनेचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

मराठी कवितेचे विविध कवींच्या कवितेतून प्रकटलेले नैसर्गिक पर्यावरण आणि संवेदना याची मोठी परंपरा आहे. नवदेसात कवितेतून पर्यावरण निसर्ग पर्यावरण त्या त्या कवींच्या कायम आणीवला पुरक

आणि समृद्ध करत प्रकटले आहे. मानवी जीवनात निसर्ग पर्यावरण अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावत असते. जंगलात राहणाऱ्या अतिशय आदिवासी माणसांसाठी नैसर्गिक पर्यावरण हे त्यांचे जगणे नियत करते. म्हणून निसर्ग हा आदिवासींचा भास आहे. जंगलाभिहित जगापासून आदिवासी जमाती आपल्या समग्र पर्यावरणाला समृद्ध करतात. या पर्यावरणाशी त्यांचे असलेले नाते संवाद असते. कवी भुजंग मेधास हे किनवट परिसरातील झाडीपट्टीत पडलेले कवी आहेत. त्यांचा आणि या झाडीपट्टीतील निसर्गाचा अकुशिल संबंध असल्यामुळे त्यांच्या कवितेतील पर्यावरण संवेदना आदिवासी जनसमूहांच्या जगाण्याचा भाग बनून त्यांच्या कवितेतून व्यक्त होतात. "आदिवासी झाडीपट्टीचे लोकजीवन, मुख्य प्रवाहापासून दूर असलेला मनुष्य, जावगाड्यातली हिवा हावता, असली जंगल आणि शिबिंद कवितेचे जंगल घातली मानुसकी हावत असताना ती शोषाच्या पलेत केसा आहे." (२) हे कवीचे 'उलगुलान' मधील मसोत त्यांच्या कवितेतून प्रकटणाऱ्या पर्यावरण संवेदनेचा मुख्य हेतू स्पष्ट करणारा आहे.

या संग्रहातील निसर्ग कवित्या जगाण्याचा अभिमान भाग आहे. त्यांच्या शब्दांपासून हा निसर्ग त्यांच्या संवेदना आणि जाणवत संपूर्ण कन्नड व्यक्त होतो. -

" : झाड म्हणजे ते नव्हे

जे कधीही उजवाट येथे शिब्यापासून

झाडे म्हणजे ह्रद्यात वसलेल्या भासांची तंग

झाडे म्हणजे उजवतीमधील अपभ्रंश बोली

जी गारजेतवेतमानाकडे, इतिहासातून " (३)

ही कवीची झाड संकल्पना मराठी कवितेचे अभिन्न आहे. इतिहास आणि वर्तमानाचा दुधा शोषणाला समकालीन राजकीय पर्यावरणाचा व आर्थिक शोषणाचा वेध कवी मेधास अशा पद्धतीने वेडून समजवतील कां संघर्ष शब्दवट करतात जंगलाचे राजकारण आणि अर्थकारण वर्तमान काळात अत्यंत टोकदार झालेले पारंपार्य मिळते. परंतु त्यांच्या पाठीमागची पाहणी म्हणजेच इतिहास अगतत असल्यामुळे कवी एका ऐतिहासिक संस्थाचा शोध झाड या पर्यावरणीय संवेदने घेते. आदिवासी स्त्रीचे दुःख किती गह्वर असते. याचे प्रत्यकांती दर्शन मेधास यांच्या कवितेतून अत्यंत सारगर्भात घडते. मुळात या स्त्री जीवनाला वेदना आणि दुःख ज्या कारक घटकांनी दिलेले आहे,

त्या घटकांचा कवी पद्यांमा करता. या दुःखाला गह्वर करताना कवीने ज्या निसर्ग प्रतिमा वापरल्या आहेत त्या त्यांच्या उकट सारक्यांन्वितेची साध देतात. -

" तिचे एक अशू लज्जत्यावर तिच्याजवळ आता

एकच डोळा हिल्लक राहिला. त्या डोळ्याने पालेचे ती

निष्णी झाडावरचे घाट, वयाचे त्यातली विस्मयितस्त्री

तिच्या मांड्यावरची नागवेस वाढते सगळ

तिच्या मांड्यावर आपाळ निळे निळे " (४)

अशू डोळ्यावर आपाळ निळे निळे " (५)

या मेधास यांच्या 'तिच्या मांड्यावरची नागवेस' या कवितेतील या शोषण यांच्या 'वाढ जन्मल्यानंतर मृत्यूचे दुःख पारवणाऱ्या आईची जखमेची ओढी वाढ जन्मल्यानंतर मृत्यूचे दुःख पारवणाऱ्या आईची जखमेची ओढी आणि तिचे आपाळ या दोन प्रतिमेतून व्यक्त होते.

'जन्मापे पसलेले गुंडा शिबळा पद. माझ्यामध्ये पसरणारे गुंडे घड पद' अशा ओढीपासून कवी सिमेंटच्या जंगलाचे वर्णन करतात. शहराचे वर्णन करून तेथील निसर्गाचे अत्यंत जपलात्मक पद्धतीने विचार करून घाली जगाण्यातली कृत्रिमता भांगरित करतो. तर दुसरीकडे 'म. पो. केसलागुडा' या कवितेतून कवीचा स्वतःच्या जगाण्याची शोष नैसर्गिक आहे. तिच्या आदिम आणि ज्ञानदानी किर्ती त्यांच्या कवितेला शब्द पुरवतो. त्यांच्या संवेदनेला समृद्ध करतो.

" झाला जरा भरती म्हणजे सुळके डगली येतात पक्षीसंग्रह गुड्या वाळवत पदपदकलात आयले आहेत पंथ, बोलातात खांद्या देण्याची भाषा अन्नी प्रकटतात आयले मुण्यांनी भरलेले पाय ... त्यांना नसतो वेदना

" (६)

हे वेदना नसलेले पदपदकांवर पक्षी म्हणजेच जंगलात राहणाऱ्या माणसांचे प्राक्कन आणिवर्तमान आहे. अत्यंत शुद्ध पद्धतीने संदर्भितः

१. मेधास भुजंग, उलगुलान, लोकसाहित्य गृह, मुंबई, तिसरी आवृत्ती - ३ जानेवारी २०२१, मलपुर्बातील अभिप्राय

२. मेधास भुजंग, उलगुलान, लोकसाहित्य गृह, मुंबई, ति. आ. ३ जाने २०२३, पृ. क्र. १२

३. तंत्र, पृ. क्र. ३६

४. तंत्र, पृ. क्र. ३१

५. तंत्र, पृ. क्र. ४३

६. तंत्र, पृ. क्र. ४४

प्रस्तावना: १९९० नंतरच्या मराठी कवितेतील महत्त्वपूर्ण कवी म्हणून भुजंग मेधास यांच्या कवितेची मोठ्ठा मराठी साहित्यात ठळक आहे. आदिवासी जीवन जगण्याची आणि भाषेला कवितेच्या माध्यमातून सकारणपणे नेमण घेणे प्रकट केलेले आहे. त्याचा 'उलगुलान' हा कवितेसंग्रह मराठीतील महत्त्वाचा संग्रह आहे. मध्यवर्ती कवितेमध्ये आरमका लक्षणीय आचार सूत्रांमुळे मेधास यांची कवितेवैभवंती ठरली. अनादी कालखंडापासून आदिवासी जमातींच्या वाढत्या देशात व्यवस्थेने दिशेला भोगवटा किती पातनादायी आहे याचे उकट विज्ञान मेधास यांच्या कवितेतून विशिष्ट होते. भाषा आणि जीवन यांचा अनन्य संबंध किती नैसर्गिक असतो हे आपणाला मेधास यांच्या 'उलगुलान' या कवितेसंग्रहातून पारंपार्य मिळते.

'उलगुलान' या कविता संग्रहात एकूण ३१ कविता आहेत. त्यासोबतच कवीने या संग्रहात तीन परिशिष्टे जोडलेली आहेत. 'या परिशिष्टांपासून' उलगुलान' मधून व्यक्त झालेल्या पायांनी, गोंदी आणि गोमंदाी या बोली भाषेतील शब्दांचे अर्थ दिलेले आहेत. विषमतापूर्ण समाज जिवनात समतेचा आग्रह मेधास यांची कविता धरते. "आण एक परिशिष्टाचे, एका समग्रमानसाचे अभिन्न घटक आहेत ही तीव्र जाणीव कायम ठेवल्यामुळे ही कविता 'नायकाचा' या प्रचुरकाटाळी आणि बाबू रितितोना आणतून कन्नड जोत आणून साद घालते." (१) हा प्रसिद्ध समीक्षक धेंडकांत पाटील यांचा अभिप्राय मेधास यांच्या कवितेतील समग्र अंतरास सूत्र व्यक्त करते.

'उलगुलान' मधून प्रकटणारे सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक, नैसर्गिक व राजकीय पर्यावरण मेधास यांच्या समकालीन कवितेपेक्षा भिन्न आहे. नैसर्गिक अभिव्यक्ती आणि निसर्गसंमिपता यांमुळे या कवितेतून प्रकटणारे विचार विषय व भाव विषय बाबूकाना अंतर्भूत करतात. मेधास यांच्या कवितेचा आणखी एक महत्त्वाचा पैलू म्हणजे जंगलातील जनावनसंघाच्या वेगवेगळ्या स्वरूपांनी अतिशय जागरणपूर्ण झालत असत. या माणसांच्या जंगलातील नैसर्गिक संवेदनेला मुळात केले आहे प्रचुरतरी शोषणितून पुढील मेधास यांच्या 'उलगुलान' मधील पर्यावरण संवेदनेचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

मराठी कवितेचे विविध कवींच्या कवितेतून प्रकटलेले नैसर्गिक पर्यावरण आणि संवेदना याची मोठी परंपरा आहे. नवदेसात कवितेतून पर्यावरण निसर्ग पर्यावरण त्या त्या कवींच्या कायम आणीवला पुरक

Gramin (Arts, Commerce & Science) Mahavidyalaya, Vasantnagar (Kotgwal)

Tq. Mukhed Dist. Nanded Pin - 431715 (M.S.)

One Day National Conference on
'Literature and Environment'

ORGANIZED BY DEPARTMENT OF MARATHI, HINDI & ENGLISH

Date : 20th Feb. 2024

Certificate

This is to Certify that Mr./Mrs./Ms./Dr. Sanjay Prakash Badagkar
of MA. P. Arts College, Palam
has participated in the National Conference on 'Literature and Environment' organized by the
department of Marathi, Hindi and English, this college on 20/02/2024.

He/She has presented the paper शरीर शक्ति शक्ति शक्ति
शक्ति शक्ति शक्ति,
.....

H.O.D.

लोकायत विचारमंच, नांदेड
बद्रीनारायण बारवाले महाविद्यालय, जालना
प्रागतिक इतिहास संस्था, महाराष्ट्र व
स्थानिक संयोजन समिती, जालना

‘भारतीय इतिहासलेखन व समकालीन राजकारण’ प्रमाणपत्र

मा. डॉ. संजय प्रकाश बाभाघाटे

आपण दिनांक ०७-०८ ऑक्टोबर २०२३ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या ७ व्या राष्ट्रीय विवेक जागर परिषदेत सत्राध्यक्ष / बीजभाषक / प्रमुख वक्ते / चर्चक / प्रतिनिधी म्हणून उपस्थित राहून सक्रिय सहभाग घेतला.

आपल्या विशेष योगदानाबद्दल हे प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

डॉ. जगदीश सोनवणे
सचिव,
प्रागतिक इतिहास संस्था, महाराष्ट्र

कॉ. अण्णा सार्वत
स्वागताध्यक्ष,
७ वी विवेक जागर परिषद

डॉ. कविता प्राशर
बद्रीनारायण बारवाले
महाविद्यालय, जालना

मा. मा. जाधव
अध्यक्ष,
लोकायत विचारमंच

समस्त विद्यार्थी या विद्यार्थिनी यांना या प्रमाणपत्राचा लाभ मिळवून घ्यावा

या प्रमाणपत्राचा उपयोग

SSCP/MS7024/MAR

श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

(NAAC Re-accredited A+ Cycle 'A' Grade - UPTC (P.V.)
[Accredited with Potential for Excellence]

मराठी विभाग आयोजित

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र : 'संत साहित्याची प्रासंगिकता'

॥ प्रमाणपत्र ॥

हस्तक्षेप करणारा संत की श्रीमान श्रीमती प्रो. डॉ.

संजय प्रकाशराव बाळावाडे

महाराष्ट्र पाटिल महोदय, पाटल

यांनी दिनांक १६ मार्च २०२४ रोजी

हस्तक्षेप करून एकदिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग नोंदविला / शोषनिबंध वाचन केले.

हस्तक्षेप करणारा संत की संत ज्योती बाबा अभंगांनी विचारमंथन

१०/३

१३

१३/३

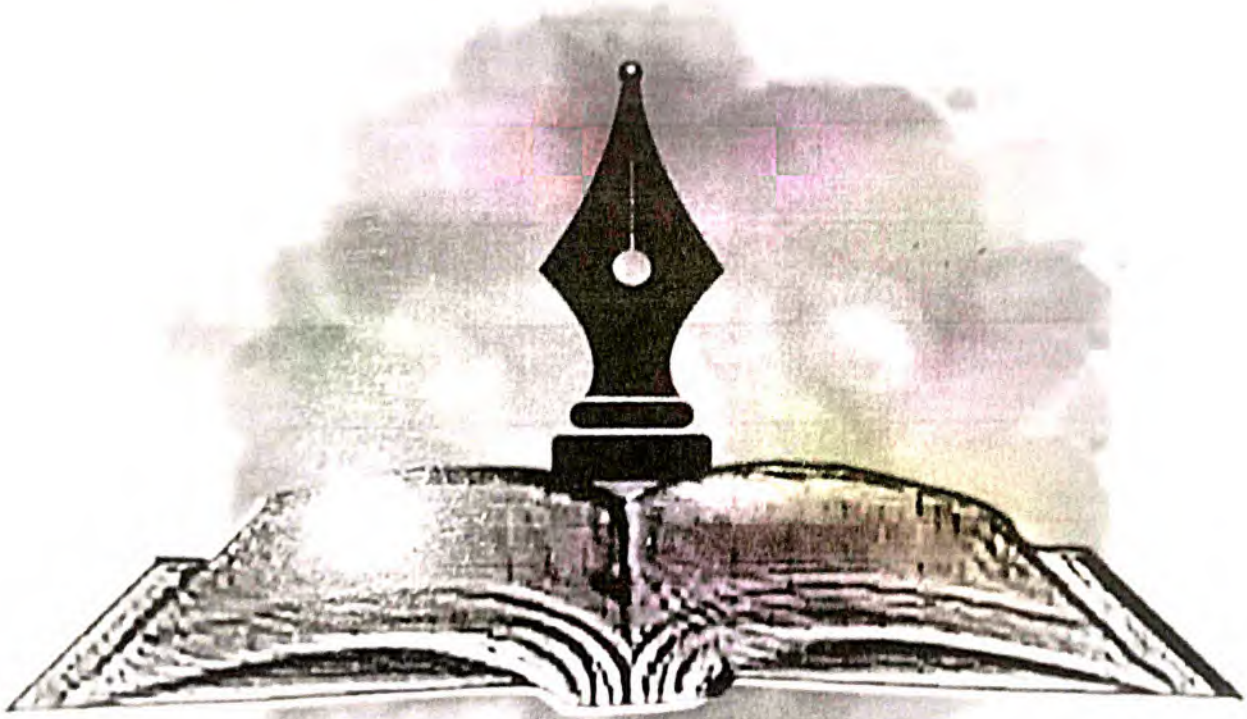
या संत ज्योती बाबा
सह-समन्वयक

या संत ज्योती बाबा
सह-समन्वयक, मराठी विभाग प्रमुख

या संत ज्योती बाबा
सह-समन्वयक

महात्मा फुले

साहित्य
आणि
विचार

संपादक
प्रा.डॉ. नरसिंग कदम

२१. महात्मा फुले यांच्या कवितेतील विचारसौंदर्य

डॉ. संजय प्रकाश वालाघाटे

आधुनिक मराठी कवितेच्या जनकत्वाचा मान कवी केशवसुत यांना देऊन मराठी साहित्य व्यवहार आणि इतिहासकारांनी महात्मा जोतिराव फुले यांचे कवी कर्तृत्व नाकारले असले तरी आधुनिक कालखंडात मराठी कवितेची सुरवात महात्मा फुले यांच्या काव्य लेखनाने झाली हे सत्य आज सर्वाधिक ज्ञाते आहे. केशवसुत आणि महात्मा फुले यांच्या कवितेतील मूलभूत भेद म्हणजे उभयकर्त्यांच्या कवितेतील काव्य जाणिवा आणि भाषाशैली. केशवसुतांच्या कवितेतील आधुनिक जाणिवांवर पारचास जेवन आणि संस्कृतीचा प्रभाव आहे. तर महात्मा फुले यांच्या कवितेतील आधुनिक जाणांचे हे भूमो आणि भूमिकाणिष्ठ अशी आहे. केशवसुतांच्या कवितेतील भाषाही अभिजन संस्कृत प्रचूर अशी आहे तर फुले यांच्या कवितेची भाषा बहुजन समाजाच्या बोलांतून प्रकटली आहे म्हणून वर्तमानातही त्यांच्या कवितेची चर्चा व त्यातील मूल्यमापनकता अनेकदा अशी राहिली आहे. असे असले तरी फुल्यांच्या कवितेची दखल अकादमीक आधुनिक मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासात घेण्यात आली नाही. या पार्श्वभूमीवर फार मोठे सांस्कृतिक राजकारण दडलेले आहे.

कुठलाही श्रेष्ठ कविता कल्पना, भावना आणि विचार या त्रिमूर्ती पैकी एका तत्त्वावर उभो असतो. महात्मा फुले यांच्या कवितेतील विचार तत्त्व हे अवैदिक भूमिनिष्ठ आहे. त्यातून सकल मानवी जांवनाच्या कल्याणाचा विचार प्रकट झाला आहे तर केशवसुत यांच्या कवितेतील विचार सूत्र महात्मा फुले यांच्या विचार व चळवळीच्या प्रभावातून निर्माण झालेल्या सुधारणावादी चळवळीच्या प्रभावातून आविष्कृत झाले आहे. म्हणून महात्मा फुले यांच्या कवितेतील नैसर्गिक विचार हे सार्वत्रिक सत्य मांडणारे आहेत. म्हणजेच मानवी जांवन विषयक सौंदर्य अभिव्यक्त करणारे आहेत. 'जोतिबा फुले यांचे अखंड काव्यरस आहेत त्यातून सर्वोच्च नैतिक जांवन मूल्यांचा आविष्कार आहे. संत नामदेव, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकाराम, संत एकनाथ यांच्या अभंगांप्रमाणेच रसाळपणा आहे. प्रसाद, ओज, माधुर्य इत्यादी काव्य गुण त्यामध्ये आहेत. ते गेय आहेत. वास्तविक जांवन मूल्यांची शिकवण त्यातून सहजपणे आविष्कार होते.' 'महात्मा फुले

यांची कविता फक्त अखंड या काव्यातूनच प्रकटली नाही तर त्यांचे 'छ. शिवाजी राजे पोसले यांचा पवाडा' व 'ब्राह्मणांचे कसब' या दोन्ही दीर्घकाव्यातून त्यांची मूल्यनिष्ठ वैचारिक भूमिका स्पष्ट होते. कविता हा साहित्यप्रकार केवळ भाषिक आविष्कार म्हणून ते हाताळत नाहीत तर एक महत्त्वाची सामाजिक व सांस्कृतिक हस्तक्षेपाची कृती म्हणून ते कवितेकडे पाहतात. म्हणून महात्मा फुले यांच्या कवितेतील विचार सौंदर्याचे परीक्षण करणे हे प्रस्तुत लेखाचे मुख्य प्रयोजन आहे.

'छ. शिवाजी राजे पोसले यांचा पवाडा' या पोवाड्यातून महात्मा फुले छत्रपती शिवायांच्या पराक्रमाचे आणि व्यक्तिमत्त्वाचे वर्णन जसे करतात तसेच ते त्यांच्या माध्यमातून आपल्या परंपरा आणि पराक्रमाचा शोध घेतात.

'दुसरा झाला शिरजोर । परशा तोबा कठोर ।

मार त्याचा अनिवार । केला क्षत्रिय संव्हर ॥' "

हे फुलांच्या पोवाड्यातील वर्णन केवळ काव्यात्म नाही तर त्यातून पुराणकाळातील वांशिक संघर्षांचे ते सूचन करतात. छत्रपती शिवायांचे कुळ स्पष्ट करताना त्यांचा शेतीशी आणि इथल्या क्षेत्राशी असलेला त्रैविक संबंध आधुनिक काळात अत्यंत छंदात्मक पद्धतीने त्यांनी उलघडून दाखविला आहे.

'मासा पाणी खेळे गुरु कोण असे त्याचा ।

पवाडा गातो शिवाजीचा ॥

कुळवाडी - भूषण पवाडा गातो पोसल्याचा ।

छत्रपती शिवाजीचा ॥२॥' "

या ओळींमधून फुल्यांचे ऐतिहासिक भान व्यक्त होते. छत्रपती शिवायांचे गुरु कोण ? या प्रश्नाचे उत्तर महात्मा फुले यांनी १८६९ मध्ये उपरोक्त ओळींमधून स्पष्ट केले आहे. श्रेष्ठ कविता ही फक्त उत्तम भाषिक रचना नसते तर ती अत्यंत महत्त्वाची सामाजिक व सांस्कृतिक घटना असते. याचा प्रत्यक्ष प्रस्तुत पवाड्यातून आपणास येतो. म्हणजेच फुले हे काव्यरचनेकडे किती गंभीरपणे पाहतात व व्यक्त होतात. हे त्यांच्या पोवाड्यातील प्रत्येक शब्दातील प्रकटणाऱ्या विचार सूत्रातून निदर्शनास येते हा पवाडा केवळ इतिहासातील एका व्यक्तीचे महत्त्व वर्णन करणारा नाही तर निश्चित अशा वैचारिक अधिष्ठानातून आपल्या इतिहासाचा त्यांनी घेतलेला शोध आहे म्हणून या पोवाड्यातील विचार सौंदर्य समकालीन काळातही समाज व संस्कृतीला दिशादर्शक आहे.

महात्मा फुले यांचे ब्राह्मणांचे कसब' हे दीर्घकाव्य आधुनिक मराठी कवितेत वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. आशय आणि अभिव्यक्तीच्या गुणांसह या दीर्घकाव्यातील महात्मा

Book 5

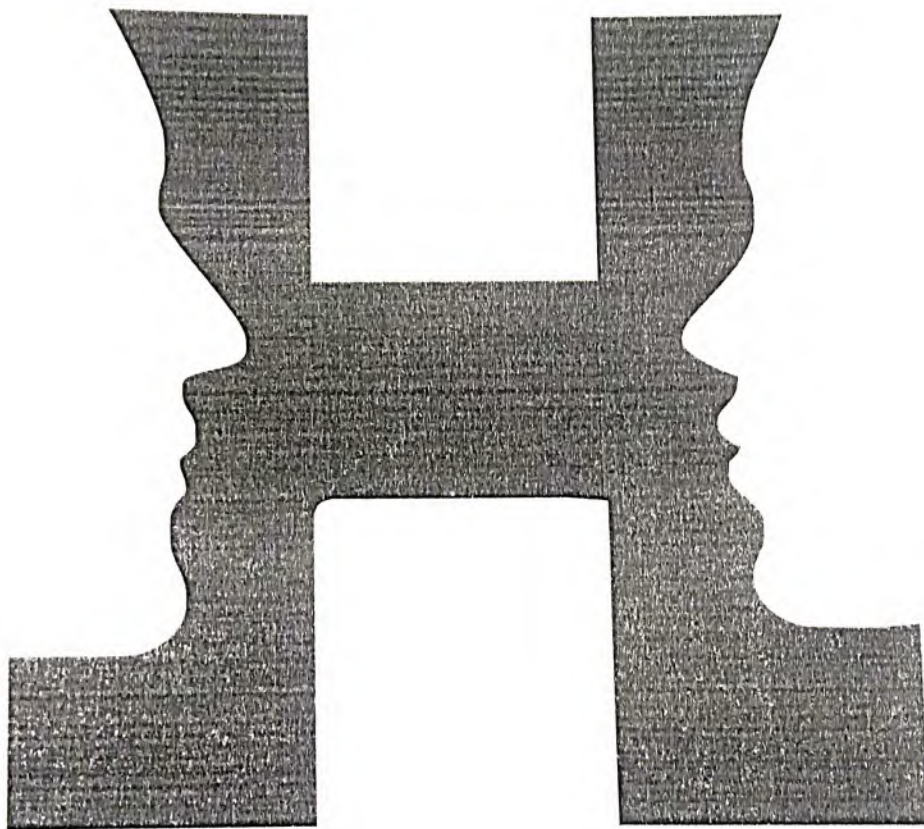
VOL.10 | ISSUE 1 | JAN. - FEB. 2024

IMPACT FACTOR: 4.197 (IIJIF)

ISSN:2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Chief Editor

Dr Kalyan Gangarde

:: Issue Editor ::

Dr Dnyanoba Mundhe

HoD English, Sharda Mahavidyalaya (Arts and Science) Parbhani

6.

म. गांधींचे समाज विज्ञान आणि त्यांचे राजकीय तंत्रज्ञान

प्रा.डॉ.उद्धव गणपतराव निर्वळ

माधवराव पाटील महाविद्यालय, पालम जि. परभणी

प्रस्तावना

महात्मा गांधी दक्षीण आफ्रिकेहून परतले आणि भारतभर फिरले तेही रेल्वेच्या तिसऱ्या वर्गाने कारण गांधीजींना खरा भारत पहायचा होता. समजून घ्यायचा होता त्यांच्या निरीक्षण शक्तीने त्यांना जे पाहता आले त्याचा उपयोग पुढच्या काळात त्यांनी केला. नरहर कुरुंदकर म्हणतात त्याप्रमाणे वरकरणी कितीतरी विसंगत वाटणारे गांधीचे वर्तन व भूमिका खोलात जाऊन विचार केल्यावर त्यात एक निश्चित सुसंगती आपल्याला दिसून येते.

भारतात अनेक धर्म असूनही लोक अगदी एकमेकांसोबत गुण्यागोविंदाने आणि पर्यावरण पूरक अशी जीवनशैली जगत होते. प्रत्येक भागाचे वेगळे वैशिष्ट्ये असूनही भारतीय संस्कृतीत उच्चतम मूल्यांचा आधार अहिंसा हाच होता. खरं म्हणजे ती एक निसर्गनुकूल अशी जीवन पद्धती होती. आजही ती भारतीयांत दिसते तिला शतकानुशतकांचा आधार आहे. सर्वच धर्मांचे अनुयायी भारतात नांदतात ही एकच भूमी एवढी विस्तीर्ण व विविध वैशिष्ट्येनी नटलेली आहे की, इथे त्यांचे आत्मिक असे नाते बनलेले आहे या आधारे गांधीजींनी आपला मार्ग आखला “प्रेम” हाच त्यांचा आधार बनवला व त्याला ‘अहिंसा’ या नावाने आधीपासूनच मान्यता होती याचे अनुकरण पुढे सर्व भारतभर झाले. सत्य -अहिंसा हा मानवी वर्तणुकीचा वस्तूपाठ गांधीजींनी दिला.

गांधीजींच्या राजकीय तंत्राची आजची गरज

- १) पक्ष पद्धतीचा विपर्यस्त विकास:- गांधीजींना अभिप्रेत असलेली पक्ष पद्धती आज जी दिसते ती कधीच नव्हती. लोकशाही संसदीय शासन पद्धतीत लोकांनुवृत्ती पक्षाने युक्त असली पाहिजे. म्हणजे ही व्यवस्था माणूस केंद्रस्थानी मानणारी पाहिजे असे त्यांना वाटत असे. संस्था, पक्ष लोकांना वेढीस धरणारे नसावेत. जुलूम जबरदस्ती, खोटा प्रचार याला तिथे थारा नव्हता म्हणूनच कोणत्याही एका पक्षाची हुकूमशाही महात्मा गांधींना मान्य नव्हती म्हणून तर सामाजिक आर्थिक लोकशाहीचे संवर्धन होण्यासाठी महात्मा गांधींनी स्वातंत्र्यानंतर काँग्रेसचे ही विसर्जन करा अशी सूचना केली होती. गांधीजींनी अपक्ष पद्धतीचे समर्थन केले होते आज पक्षात पक्षांतर बंदी विधेयकावरून पक्ष फुटी बाबत संभ्रम आहे. 7शिवसेना काँग्रेसचे ही विसर्जन करा अशी सूचना केली होती. गांधीजींनी अपक्ष पद्धतीचे समर्थन केले होते आज पक्षात पक्षांतर बंदी विधेयकावरून पक्ष फुटी बाबत संभ्रम आहे. 7शिवसेना राष्ट्रवादी काँग्रेस यांच्या पक्ष फुटी वरून कुमार सप्तर्षी यांच्यासारखे राजकीय विचारवंत आपले परखड मत मांडत आहेत आणि एकूण व्यवस्थेवरच ते प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले आहे.
- २) राज्य व्यवस्थेतील संघर्ष:- केंद्र सरकार, राज्य सरकार यांच्यातील अधिकाराची वाटणी यात झुकते माप राज्यांऐवजी केंद्राला मिळाले पुन्हा राज्यामध्ये प्रदेश विभाग अशी मागवली वरून खालती हा क्रम निवडला गेला त्यासाठी मजबूत संघराज्य निर्माण झाले पाहिजे परंतु यावरून काहीतरी वेगळा मार्ग पाहिजे असे गांधीजींना वाटत होते. निदान सरकार केंद्र असो वा राज्याची त्यांनी स्थानिक लोकांना त्यांच्या व्यवस्थेप्रमाणे अधिकार द्यावेत की जेणेकरून त्यांचे जीवनमान उंचावेत व देशाचीही प्रगती होईल. देशाच्या राज्याच्या कायदे मंडळानून माणूस हद्दपार होऊ नये असेच त्यांना वाटत होते. म्हणूनच स्वावलंबी खेडे यावर त्यांनी भर दिला.
- ३) सत्तेचा केंद्रबिंदू खेडेगाव:- भारतातील सत्तेचा केंद्रबिंदू हे खेडेगाव असले पाहिजे. कारण भारत हा खेडेगावांचा देश आहे. खेडे सुधारतील तर देश सुधारेल अशी ग्राम केंद्री सत्तेची भूमिका गांधीजींना मांडायची होती.
- ४) मास पॉलिटिक्स:- राजकारणाच्या संदर्भात महात्मा गांधी मास पॉलिटिक्स ची भूमिका महत्त्वाची मानतात कारण भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर हा देश माझा आहे अशी जाणीव समाजातल्या सामान्य माणसाला वाटली पाहिजे यासाठी गांधीजी म्हणतात देशाच्या व्यवस्थेच्या जनता हीच केंद्रस्थानी असली पाहिजे.
- ५) लोकप्रतिनिधींना सामाजिक सेवेचा आधार:- आजच्या काळात जे लोकप्रतिनिधी विविध माध्यमातून साधनांचा आधार घेऊन शोषण करणारे प्रतिनिधी बनतात त्यामुळे स्याच केंद्रित राजकारण व सत्ताकारण झाले. त्यामुळेच महात्मा गांधीजींनी भविष्याचा वेध घेऊन लोकप्रतिनिधी व सामाजिक सेवेवर निवडला जावा अशी भूमिका मांडतात. क्रांतीसाठी साधन सुचिता महत्त्वाची साध्या पेक्षा साधन महत्त्वाचे आहे. प्रतिक्रांती निर्माण करण्यासाठी राजकारण हे गांधीजींचे राजकीय तंत्र आहे.
- ६) विकासाचे चुकीचे पाश्चात्य परिमाण :- स्वातंत्र्यपूर्व काळापेक्षा स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात प्रशासनातील गुंतागुंती वाढल्या आहेत. केंद्र सरकार, राज्य सरकार त्यांचे नियम कायदे त्यासाठी यंत्रणा यातील समन्वय राहिला नाही. परिणाम झाल्यावर विकासाचे पाश्चात्य परिमाण आपण स्वीकारले व नको नको म्हणताना विकास लादला. जुन्या पारंपारिक जीवन पद्धतीला मूल्यायुक्त जीवनक्रमाऐवजी भौतिक झगमगाट आम्ही स्वीकारला व त्यासाठी नवे कायदे, त्याच्या अंमलबजावणीची यंत्रणा इत्यादी विविध विचार प्रवाहांना सोयीचा कायदा न राहता विभक्तीकरणाचा वास त्या कायद्यांना येऊ लागला. तिथे राष्ट्रीय प्रादेशिक असेही हित संबंध जोपासले गेले एकूणच काय तर भारतीय प्रशासन सेवा जणू खेड्यातील सामान्य माणसांसाठी नाहीच ती केवळ शहरापुरतीच राहिली. तिथेही वरून- खाली अशा अनुक्रमाने अधिकार राहिले.
- ७) हे सार सामान्य माणसासाठी :- महात्मा गांधीजींना स्वातंत्र्याची घाई नव्हती त्यांना फक्त एवढीच काळजी होती की इथल्या सामान्य माणसाला त्याच्या मजीप्रमाणे जगता आले पाहिजे. कायदे प्रशासन त्याला अडचण करणारे नसावेत. जमलं तर त्याला मदत करणारी यंत्रणा असावी. सामान्य माणूस हाच केंद्रबिंदू असावा यासाठी ते तडकडत होते.
- ८) माझे सत्याचे प्रयोग:- माझे जीवन हाच माझा संदेश असे सांगणाऱ्या बापूंनी आपले आत्मकथेतून बऱ्याच गोष्टी स्पष्ट करून सांगितलेल्या आहेत. आपला प्रवास कसकसा झाला हे ते अतिशय स्पष्ट शब्दात विशद करतात. कुठलाही बडेजाव न आणता त्यांनी आत्मकथा लिहिली. "महादेवभाई देसाई" त्यांचे सहकारी होते त्यांनी गांधी कथेतून हे सार पद ते उलगडून दाखविले आहेत. केवळ सत्य-शोधन हाच गांधीजींचा हेतू होता. एका सामान्य माणसाचे महात्म्यात रूपांतर कसे होते याची भान यातून येते. तेव्हाचे प्रश्न त्यावर केलेले

IIIrd Cycle B → Grade

Adat Vyapari Education Society's

DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
and

Maharashtra Political Science & Public Administration Conference,

Jointly Organised **40th** Conference

Certificate

Two-Day's
National Conference
on

Transition
in
Democracy

Dated
19-20 January 2024

Organized by

UG & PG Department
Research Center of
Political Science

This is to certify that Dr. / Mr. / Mrs. Nirwal Uddhav Ganpatrao

Department of political science

University/ College No. P. College Palam Di. Parbhani

has Participated in the National Conference on Transition in
Democracy 19-20 January 2024 at Degloor College, Degloor.

He/ she has participated/ Presented a Paper entitled अ-बाधित राज्याभिषेक. He/ She has chaired the Session/ Chief
Guest/ Resource Person/ Best Research Paper Presentation/ delivered a lecture.

Dr. M. N. Khatal

Principal & Convener

Dr. S. M. Wagh

President, Mah. Pol. Sci. & Pub. Adm. Conference

Dr. Sambhaji Patil

Secretary, Mah. Pol. Sci. & Pub. Adm. Conference

Dr. R. B. Lakshet

HOD & Co-Ordinator

Interdisciplinary International Conference: Language, Literature and Social Sciences

Jointly Organized by

Sharda Mahavidyalaya (Arts & Science), Parbhani

Affiliated to Swami Ramamand Teerth Marathwada University, Nanded (Maharashtra)

Mahatma Gandhi Education and Welfare Society, Parbhani (MS)

C. No. B-5

Date: 10 February 2024

Certificate

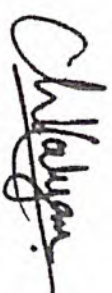
This is to certify that प्रा.डॉ.उद्धव गणपतराव निर्वळ

has actively participated in One Day 'Interdisciplinary International Conference : Language, Literature and Social Sciences' held on 10th February 2024 at Sharda Mahavidyalaya (Arts & Science), Parbhani.
He / She presented a paper entitled - म. गांधींचे समाज विज्ञान आणि त्यांचे राजकीयतंत्रज्ञान

Dr Shyamsundar Waghmare
(I/C Principal)

Dr. Santosh Nakade
(IQAC Coordinator)

Dr Dnyanoba Mundhe
(Organizing Secretary)

Dr Kalyan Gangarde
(Convener)

प्रा.डॉ. उद्धव निर्वळ

राज्यशास्त्र विभाग

माधवराव पाटील, महविद्यालय पालम

प्रस्तावना:-

आधुनिक भारताच्या जडणघडणीत पाच बॅरिस्टर यापैकी बॅरिस्टर जीना हे मुस्लिम लीगच्या माध्यमातून बाहेर पडले व उर्वरित चार पैकी बॅरिस्टर सावरकर हे हिंदू महासभेच्या माध्यमातून हिंदू राष्ट्राची कल्पना मांडत असताना सर्वसमावेशक अशा धर्मनिरपेक्ष दृष्टिकोनातून बॅरिस्टर गांधी आणि आपली भूमिका काँग्रेस कमिटीच्या माध्यमातून मांडत होते त्यात त्यांना बॅरिस्टर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि इतरांनी साथ दिली. या सर्व घडामोडी मध्ये महात्मा गांधींचे विश्वासू म्हणून जी काही जबाबदारी पंडित नेहरू यांनी पार पाडली तिला तोड नाही. सर्व जाती धर्म, त्यांच्या वाढलेल्या अपेक्षा आणि स्वातंत्र्य भारताच्या संस्थात्मक विकास या बाबी महत्त्वपूर्ण अशा होत्या त्यासाठी म्हणून निकोप दृष्टिकोनाची आवश्यकता आणि सहकार्या प्रति विश्वास ही पंडित नेहरूजींची जमेची बाजू होती. म्हणून अनेक मतभेद असूनही बॅरिस्टर गांधी, बॅरिस्टर आंबेडकर आणि बॅरिस्टर नेहरू यांनी धर्मनिरपेक्षते संबंधी सजग भूमिका घेतली आहे.

१) पंडित नेहरू वरील प्रभाव:-

'आधुनिक भारताचे विचारस्तंभ' या पुस्तकातून रामचंद्र गुहा यांनी अतिशय सविस्तर विचार व्यक्त केले आहेत. पंडित नेहरूंना मोतीलालजी नेहरूंनी परदेशात शिक्षणासाठी पाठवल्याने ते 'हॅरो' आणि 'केंब्रिज' विद्यापीठात शिकले पण ते रमले केंब्रिज विद्यापीठात तेथेच त्यांना पाश्चात्य सभेत आणि विकासाचे आकर्षण निर्माण झाले. इकडे भारतात परतल्यावर आपली वकिली व्यवसाय न पत्करता आपण अखिल भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या माध्यमातून स्वातंत्र्यलढ्यात भाग घेऊन सक्रियपणे कार्य करू लागले. इथे मात्र त्यांच्यावर गांधीजींचा प्रभाव जाणवतो. रामचंद्र गुहा लिहितात 'नेहरूजींची गांधीवर विलक्षण भक्ती होती आणि गांधीजींनीही आपल्या चार मुलांपेक्षा आपल्या या शिष्यावर नितांत मायेचा वर्षाव केला. दोघांचीही स्वभाव व मनोवृत्ती अतिशय भिन्न प्रकारच्या होत्या अजून ते विषयी त्यांचे दृष्टिकोन ही भिन्न स्वरूपाची होत्या. आधुनिकतेविषयी त्यांचे दृष्टिकोन भिन्न स्वरूपाचे होते. नेहरू धर्माविषयी अलिप्त होते, तर गांधी त्यांना अभिप्रेत असणाऱ्या परमेश्वरावर नितांत श्रद्धा ठेवणारे होते. नेहरूंना वाटायचे की औद्योगिकरण हाच हिंदुस्तानची दारिद्र्य नष्ट करण्याचा योग्य उपाय आहे, तर गांधी खेडे केंद्र अर्थव्यवस्थेचे पुनर्जीवन करण्याच्या बाजूचे होते. मात्र असे असले तरी बॅरिस्टर म.गांधी, बॅरिस्टर डॉ.आंबेडकर आणि बॅरिस्टर पं.नेहरू या तिघांची ही लोकशाहीवर अमाप श्रद्धा व विश्वास होता हा यांच्या विचारातील समान दुवा होता.

२. द्वि राष्ट्र संकल्पना अमान्य:-

राष्ट्र-राज्य संकल्पनेतील राज्यसंस्थेवरील धर्म संस्थेचा प्रभाव कमी होऊन चर्चेचे अधिकार कमी केल्यानेच युरोपात प्रगतीला सुरुवात झाली व त्यावर नेहरूंचा विश्वास होता, म्हणूनच धर्मावर आधारित द्वि राष्ट्र संकल्पना त्यांना मान्य नव्हती मुळातच राज्यसंस्थेतील धर्माचे नियंत्रण नेहरूंना नको होते. व्यक्तीच्या प्रगतीत अडसर ठरतो महात्मा गांधींना ही 'धर्म' ही व्यक्तिगत बाब असावी असेच वाटे. तिला नैतिकतेशी आचार व्यवहाराशी जोडून विकास साधता येईल, परंतु राष्ट्र उभारणीत धर्म नको प्रत्येकाला धर्म स्वतंत्र्य असावे पण त्या वरच्या व्यक्तिगत मर्यादा प्रत्येक व्यक्तीने पाळाव्यात. राज्यसंस्थेचे नियंत्रण नको असेच त्यांना वाटे. देशाची उभारणी व्यापक तत्वावर असावी म्हणून सर्व सर्वांना सोबत घेऊन प्रत्येकाला त्याच्या अधिकार प्रदान करणारी 'धर्मनिरपेक्ष' व्यवस्था स्वीकारली गेली Unity in Diversity अनेकातून एकता तत्व राष्ट्रवादापेक्षा आंतरराष्ट्रवाद महत्त्वाचा मानते.

३. पायाभूत विकासाला महत्त्व:-

शिक्षण घेण्याच्या निमित्ताने त्यांनी पश्चिमात्य जगात प्रवास केला त्यामुळे त्यांना औद्योगिक क्रांती नंतरचा विकास जवळून पाहता आला. विज्ञान युगामुळे सुख सोयी निर्माण झाल्या. व्यक्तीचे जीवनमान उंचावण्यात त्यामुळेच फायदा झाला असल्याचे नेहरूंच्या लक्षात आले म्हणूनच गांधीजींच्या मनाविरुद्ध त्यांनी पायाभूत विकासाचे भारतीय मॉडेल विकसित केले.

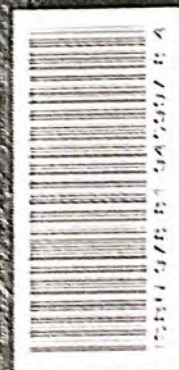

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व्यक्ती आणि कार्य

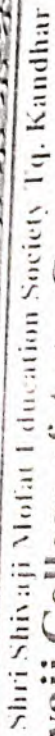
प्र. डॉ. जगत वैजनाथ वैजनाथ

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व्यक्ती आणि कार्य

प्र. डॉ. जगत वैजनाथ वैजनाथ

मोक्ष पब्लिकेशन

Shri Shivaji College of Arts, Commerce & Science,
Shivajinagar, Kandhar, Tq. Kandhar, Dist. Nanded-431714

NAAC Re-accredited with 'B+' Grade

**Founder and Administrator : Hon'ble Late Dr. Bhai Keshvaraoji Dhondge Saheb, Ex. M.P. and MLA, Veteran Freedom Fighter
Hon.Dr. Purushottamraoji Dhondge Saheb, President, Shri Shivaji Mofat Education Society, Kandhar.
A One Day Interdisciplinary National (Online) Conference**

"Contribution of Pre-Independence Reformers & Reform Movements to Indian Renaissance (1818 AD to 2020 AD)"

04 October 2023

Organized By
Department of History (U.G., P.G. & Research Centre) & IQAC

CERTIFICATE

This is to certify that Prof. /Dr. /Mrs. /Mr. चव्हाण सुखदेव गोविंदराव of माधवराव पाटील महाविद्यालय पालम जि. परभणी has participated in the One Day Interdisciplinary National (Online) Conference on "Contribution of Pre-Independence & Post-Independence Reformers & Reform Movements to Indian Renaissance (1818 AD to 2020 AD)" Organized By the Department of History (U.G., P.G. & Research Centre) & IQAC, Shri Shivaji College of Arts, Comm. & Sci.,Kandhar, Tq. Kandhar, Dist. Nanded held on 04 th October, 2023. He/ She has Chairperson of the Session/ Resource Person/ Presented a paper entitled म. ज्योतीराव फुले आंचे शेताकरी आणि शेती विषयक विचार

Organizing Secretary
Dr. V.K. Sakhare
Department of History

Dr. C.K. Dhondge
Head, Department of History

Chief Organizer
Dr. S.M. Jogdand
Principal

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर
आणि

ग्रामीण विकास संस्था, हिंगणघाट व्दारा संचालित

रा. सुं. विडकर कला वाणीज्य व विज्ञान महाविद्यालय, हिंगणघाट आणि मराठी समाजशास्त्र परिषद

यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

मराठी समाजशास्त्र परिषदेचे ३३ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दिनांक १६ व १७ फेब्रुवारी - २०२४

— प्रमाणपत्र —

श्री/श्रीमती/प्रा./डॉ. सुखदेव गोविंदराव चव्हाण

विद्यापीठ/महाविद्यालय साधवराव पाटील महाविद्यालय, पालम

यांनी रा.सुं. विडकर कला वाणीज्य व विज्ञान महाविद्यालय, हिंगणघाट समाजशास्त्र विभाग आणि मराठी समाजशास्त्र परिषद यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. १६ व १७ फेब्रुवारी २०२४ रोजी "समाजशास्त्रीय दृष्टीकोनातून आधुनीक भारतीय समाजाच्या निर्मीती प्रक्रियेत महात्मा गांधीजींचे योगदान" या विषयावर आयोजित दोन दिवसीय मराठी समाजशास्त्र परिषदेच्या ३३ व्या राष्ट्रीय अधिवेशनात सहभाग घेतला/शोधनिबंधाचे वाचन केले. याबद्दल हे प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

शोधनिबंधाचे शिर्षक: महात्मा गांधीजींचे स्त्रीविषयक विचार

१४/२/२४
डॉ. वालाजी राजुरकर
प्राचार्य
रा. सुं. विडकर महाविद्यालय, हिं.

प्रा. डॉ. राहुल भगत
अध्यक्ष
मराठी समाजशास्त्र परिषद

प्रा. डॉ. राजु निखाडे
आयोजक व समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
रा. सुं. विडकर महाविद्यालय हिं.

प्रा. डॉ. उषाकिरण थुटे
अध्यक्षा
ग्रामीण विकास संस्था, हिंगणघाट

महात्मा गांधीजींचे स्त्री विषयक विचार

प्र. डॉ. चक्राण मुखर्जी, समाजशास्त्र विभाग, माधववराव पार्ले महाविद्यालय, पालम.

प्रस्तावना: समाज व्यवस्थेच्या दृष्टिकोनातून पाहिले तर स्त्री आणि पुरुष हे दोघेही समानरूपी रथाचे दोन समान चाक आहेत. देशानुसार नव्वे देशात इ.स. पूर्व काळापासून ते आजतागायत समाज व्यवस्थेने स्त्रीला गौण स्थान दिलेले आहे. खऱ्या अर्थाने स्त्री आणि पुरुषांची शारीरिक क्षमता सारख्या असून देखील अनेक धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वडी परंपरेच्या माध्यमातून स्त्रीला चार दिशांचा आत दाखून ठेवून तिला परावलंबी केलेले आहे. स्त्री पुरुषांपेक्षा कनिष्ठ आहे असे तिच्या मनावर विचवून तिच्यात न्यूनगंड निर्माण करण्यात आलेला आहे. प्रामुख्याने स्त्री ही अनेक मानवी अधिकारांपासून वंचित राहिली आहे. स्त्रियांमध्ये पुरुषाप्रमाणे नव्वे क्षमता असताना मुद्धा स्त्रियांना 'चूल आणि मुल' या कार्यक्षेत्राच्या पुढे जाऊ दिले जात नाही. प्रामुख्याने स्त्रियांना या परिस्थितीतून बाहेर काढण्यासाठी अनेक समाजगुधारकांनी कार्य केल्याचे दिसून येते.

१९ व २० व्या शतकात स्त्री मुक्तीचा विचार मांडून अनेक समाजगुधारकांनी समाजाचे प्रबोधन करून महान कार्य केले. यामध्ये प्रामुख्याने राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे स्त्री विषयक विचार अतिशय महत्त्वाचे ठरतात. म. गांधीजींच्या प्रेरणेमुळे अनेक स्त्रिया भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय झाल्याच्या दिसून येतात. एवढेच नव्हे तर महिलांनी नेतृत्व कर्तृत्वाचा उन्हा उमटवलेला आहे. याच अनुषंगाने प्रस्तुत शोधनिबंधात महात्मा गांधीजींचे स्त्री विषयक विचारांमध्ये प्रामुख्याने हुंश पद्धत, पडदा पद्धत, बालविवाह, स्त्री शिक्षण, स्त्री पुरुष समानता, स्त्री व अहिंसा या सर्व बाबींचा परामर्श घेण्यात आलेला आहे.

प्रस्तुत शोधनिबंधाचे उद्देश: १) महात्मा गांधीजींच्या स्त्री विषयक विचारांची उपयुक्तता स्पष्ट करणे. २) समाज कल्याणाच्या दृष्टिकोनातून म. गांधीजींचे स्त्री विषयक विचारांची गरज जाणून घेणे. ३) म. गांधीजींचे स्त्री विषयक विचार व कार्य अभ्यासणे.

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Tq. Ahmedpur Dist. Latur State-Maharashtra, India-413523.

Recognized by the UGC U/s 2 (f) & 12 (B), NAAC Accredited with 'B' Grade (CGPA 2.12)

In collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded On Environmental Conservation and Disaster Management

Certificate

This is to certify that Mr./Mrs./Miss/Prof/Dr. श्री. चोहाना सुखदेव ओबिंदेराव of
माधवराव पाटील महाविद्यालय, पाठम has Participated and Presented His/Her
research Paper entitled : महात्मा गांधीजीचे पर्यावरण विषयक विचार आणि

संस्थापितिक चळवळी

in One Day Multidisciplinary International
Conference on "Environmental Conservation and Disaster Management" Organized by Department of Social
Sciences, Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon Dist. Latur (MS). On Wednesday 13th March, 2024.

Mr. Sanjay Jagtap
Head Department of Public Administration
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Mr. Balaji Acharya
Head Department of Economics
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Dr. Baliram Pawar
Head Department of Sociology
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Dr. Vitthal Chavan
Head Department of Geography
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Dr. Baban Bodke
Principal
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Registration No. : 1919643

EAGLE LEAP
PRINTERS AND PUBLISHER PVT. LTD.

“महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाजिक व शैक्षणिक कार्य”

EDITED BOOK

GERMINGATE

This is to certify that,

Mr./Mrs/Miss./Dr./ सुखदेव गोविंदराव चव्हाण, माधवराव पाटील कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, पालम ता. पालम, जि. परभणी, has Contributed Chapter/ Research Article in “महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाजिक व शैक्षणिक कार्य” Published on 30 September 2023. With ISBN No : 978-81-965857-4-7 He/ She Contributed Book Chapter entitle महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे शैक्षणिक

विचार.

Mr. Sandesh D. Patil
Publisher
Eagle Leap Printers And Publisher Pvt. Ltd.

ISSN : 978-81-965857-4-7

9 788196 585747

Prof. Dr. Sandesh Gore
Chief Editor

प्रा. डॉ. मुखदेव गोविंदराव चव्हाण,

समाजशास्त्र विभाग, माधवराव पार्ले कला,
वार्धगज आणि विज्ञान महाविद्यालय, पालम ना. पालम, जि. परभणी.

प्रस्तावना

भारत देशातील शिक्षणाचा इतिहास पाहता अनेक महापुरुषाने शिक्षणासाठी आपले संपूर्ण आयुष्य वेचले आहे यामध्ये प्रामुख्याने महात्मा ज्योतिराव फुले सावित्रीबाई फुले छत्रपती शाहू महाराज डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर महर्षी धोंडो केशव कर्वे यासारखे अनेक महापुरुषांनी शिक्षणासाठी आपले योगदान दिलेले आहे प्रामुख्याने या महापुरुषांच्या शैक्षणिक कार्याचा आढावा समाज आणि समाजातील मुला-मुलींसाठी मार्गदर्शक ठरलेला आहे तसेच महात्मा ज्योतिराव रफुले यांचे शैक्षणिक विचार आज एकविसाव्या शतकात आपल्या विद्यार्थी वर्गाला नव्याने देणे काळाची गरज आहे दुसऱ्या अर्थाने शिक्षण हा जीवनाचा आधार आहे शिक्षणापासून आपण स्वतः आणि इतरांना वेगळे करू शकत नाही प्रत्येक व्यक्ती हा शिक्षण देणार एक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ आहे त्यांच्याकडून आपण काय घ्यावे हे आपणास कळायला पाहिजे शिक्षण ही जीवन जगण्याची गुरुकिल्ली आहे म्हणून महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी बहुजन समाजासाठी अतोनात कार्य केले आहे शिक्षणात त्यांनी क्रांती घडवून आणली महात्मा फुले यांनी अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी विशेष कार्य केले त्यांनी खऱ्या अर्थाने बहुजन समाजाच्या शिक्षणाचा पाया रचला.

महात्मा ज्योतिराव फुले यांचा जन्म माळी कुटुंबात ११ एप्रिल १८२७ रोजी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव गोविंदराव व आईचे नाव चिमणाबाई होते सातारा जिल्ह्यातील खटाव तालुक्यातील कटगुण हे ज्योतिराव यांचे मूळ गाव होते गोविंद रावांनी ज्योतिबांना अथक प्रयत्नाने वयाच्या सातव्या वर्षी प्राथमिक शिक्षणासाठी शाळेत दाखल केले ज्योतिबा बुद्धिमान हुशार व त्यांनी अभ्यासात चांगली प्रगती केली परंतु काही काळ त्यांच्या शिक्षणात खंड पडला परंतु वयाच्या चौदाव्या वर्षापासून ज्योतिबांचे शिक्षण सुरू झाले. ज्योती बांनी शाळेत असताना शिवाजी महाराज आणि जॉर्ज वाशिंग्टन च्या आत्मचरित्रांचा चांगला अभ्यास केला त्यांच्या प्रेरणेतून त्यांच्यामध्ये स्वदेश प्रेम उदार दृष्टिकोन विकसित झाला तसेच थॉमस पेन यांच्या राईट ऑफ मॅन या ग्रंथातील विचारांचा प्रभाव पडला विश्वबंधुता समता या विचारांनी ते प्रभावित झाले यातूनच त्यांनी इसवी सन १८४८ मध्ये पुण्यात मुलींसाठी पहिली शाळा काढली इसवी सन १८५१ ला पुणे येथे अस्पृश्यांसाठी शाळा काढली महात्मा ज्योतिबा फुले हे महाराष्ट्रातील थोर समाज सुधारक होते बहुजन समाज सुधारक म्हणून त्यांचे जीवन कार्य अत्यंत मोलाचे आहे महाराष्ट्राच्या समाजकारणात प्रबोधनाची जाण पेटवत ठेवणारे विचारवंत म्हणून महात्मा फुले यांच्याकडे पाहिले जाते मानवी हक्कांबद्दल

Certificate of Editorial Board Member

The officers of the Publication habing carefully considered the editing of
edited books

This Certificate is Awarded to

Dr. Varsha J Akira Dabhadre

Associate Professor and Head

Department of Zoology

Madhavrao Patil ACS College, Palam Tq Palam Dist Parbhani (Maharashtra), India

In Recognition of his/her Appointment as a Member of Editorial Board As Associate Editor of the International Edit
Peer Reviewed Book, *"Emerging Trends in Information Technology" January-2024*

www.infinitypublishing.org

ISBN: 978-1-304-69369-3 | (Issued by Nielsen UK ISBN Agency)

DIP: 18.10.1304693694 (Digital Indentify Password® developed by dotRED International foundation)

DOI: 10.25215/1304693694

Dip. A. ode

Chief Editor

Dr. Dilipkumar A. Ode

Assistant Professor, Department of Economics
C & S. H. Desai Arts & L. K. L. Doshi Commerce College,
Balasinor (Gujarat), India

ISBN 978-1-304-69369-3

9 781304 693693

Beetel

Director
Er. Bhavin Patel

CEO, RED'MAC Press & Media Pvt. Ltd.

Edited Peer Reviewed Book on

EMERGING TRENDS IN

INFORMATION TECHNOLOGY

Editor-in-Chief

DR. DILIPKUMAR A. ODE
DR. KISHOR KUMAR DASH

Associate Editors

DR. SRINIVASAN K
DR. VARSHA DABHADE
ABHIJEET NIRWAL

Co-Editors

DR. KARAMTHOTI MB
DR. DAMLA M
NITESH KUMAR MAURYA

infinity
Publication

UNITED KINGDOM

Vidya Vikas Mandal Pathrud's

SHANKARRAO PATIL MAHAVIDYALAYA, BHOOM

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Chhatrapati Sambhaji Nagar.
Zoological Society of India & Indian Science Congress Association Amravati Chapter
Sponsored

Two Days National Conference on "Innovative & Applied Research in Animal Sciences"
March 1 & 2, 2024

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./ Dr./ Mr./ Miss Vansha Fakira Dabhadre

from Madhavrao Patil ACS College Palam Tq. Palam Dist. Raebhan

attended two days National Conference on "Innovative & Applied Research in Animal Sciences" as a keynote Speaker

/Guest of Honor/ Chaired the session /Worked as an Examiner/ participated/presented the paper entitled BPA; A plastic
of Endocrine disturbance
on March 1 and 2, 2024. His/Her contribution to the conference is highly appreciated.

Dr. Anuradha Jagdale
Co-Convenor, IQAC Coordinator

Dr. Nitin D. Padwal
Convener- HOD, Department of Zoology

Dr. S.B. Chaudhary
Principal

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar
Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,
Umri, Dist. Nanded (M.S.) - 431807
—(NAAC Accredited with B++)—

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
One Day Multidisciplinary National Conference on

“Plants, Environment & Sustainable Agriculture”

11th March 2024
Organized by :

Department of Botany

Certificate

This is to certify that Mt./Miss/Mrs./Dr. Vansha falkar Dabhadre of _____
Nadharao Patil ACS college, Palam has _____
participated as a Resource person / Key Note Speaker / Actively participated / presented a paper (oral / Poster), entitled
Detection of Leaching Components from Plastic in Biodegradable Environment in the _____
organized by _____

‘One Day Multidisciplinary National Conference on **Plants, Environment & Sustainable Agriculture**’ organised by
Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Department of Botany, Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar
Held on 11th March 2024
(Signature)
Convenor

Dr. Vilas B. Ganipurkar
Vice-Principal & Head, Department of Botany

(Signature)
Chief Organizer
Dr. Purushottam R. Gate
Principal

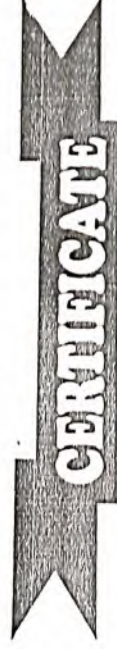
Bhagwan Mahavidyalaya (Arts, Commerce and Science),
Ashti, Dist. Beed - 414203 (M.S.)

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Chhatrapati Sambhajinagar,
Indian Science Congress Association Amravati Chapter, Amravati

Sponsored
One Day National Conference on

"Recent Advances in Life science"

21 March 2024

This is to certify that, Prof. / Dr. / Mr. / Mrs. Varsha Dabhadre

of Madhavyan Patil ACS college Palam Tq. Palam Dist. Parbhani

has participated as a Resource person / Chairperson / Presented paper / Poster entitled Long term action plan of Modi Government in last decade in respect of environment....
in the National Conference on "Recent Advances in Life science" held at Bhagwan Mahavidyalaya, Ashti, Dist. Beed.

On 21 March 2024.

Prof. D.P. Patil
Convener

Prof. B.S. Zine
IQAC Coordinator

Dr. D.T. Wagh
Principal
Chief Organizer

ISSN : 2347-4777

INTERNATIONAL JOURNAL OF CULTURAL STUDIES AND SOCIAL SCIENCES

(UGC approved Multi-disciplinary Peer-Reviewed Journal)

UGC Journal Serial No.49228 in 2019 list

Currently Indexed in UGC CARE LIST, Serial No.159 in 2022 list

Vol-20, Issue-1, No.21, January - June: 2024

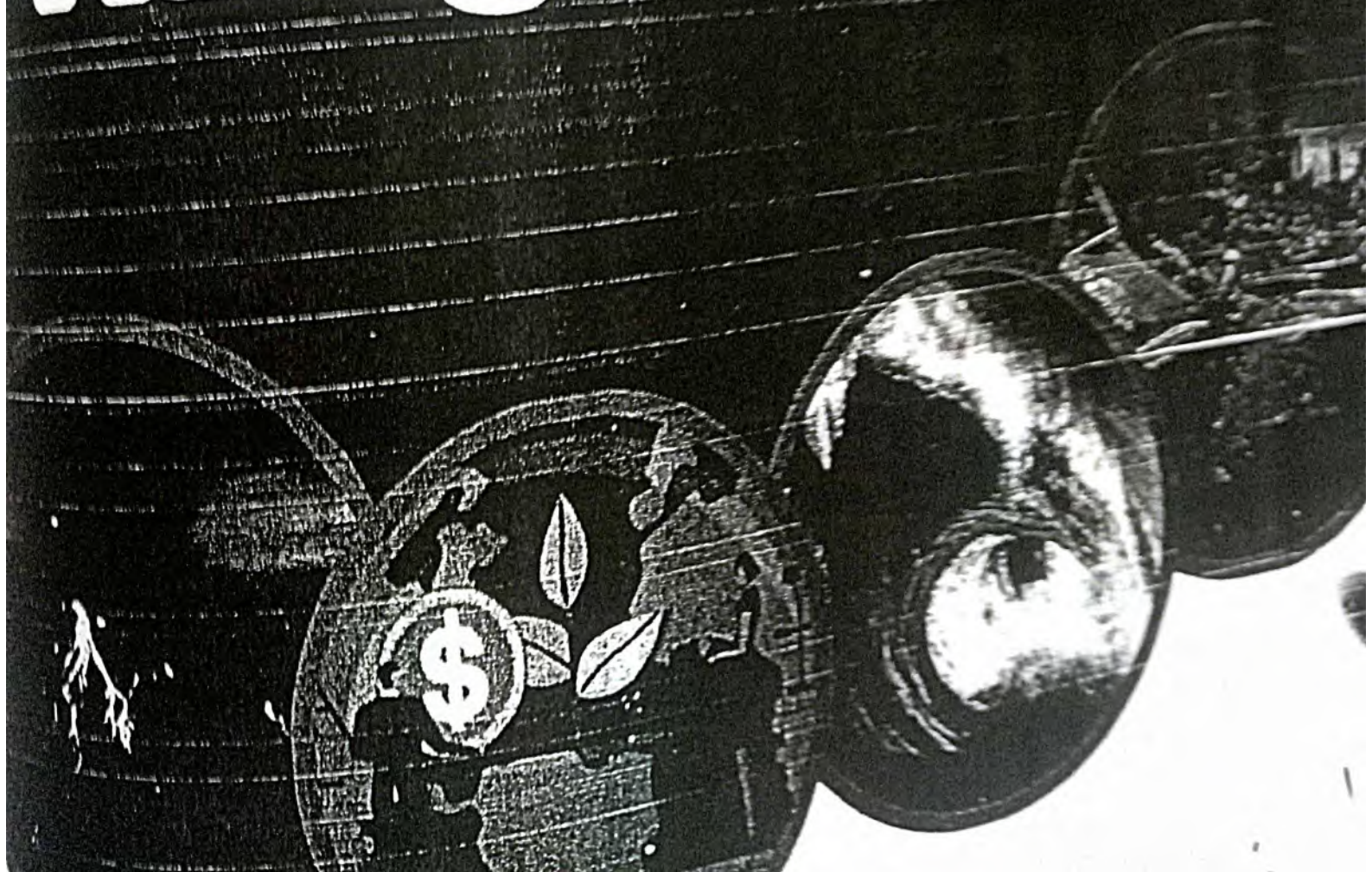

Eds.

Amitava Roy, Ronan Paterson,
Bryan Reynolds, Subir Dhar, Papia Mitra.

A Special Publication of
Tagore Gandhi Institute
The Shakespeare Society of Eastern India.

Environmental Preservation & Disaster Management

बालासाहेब शिवाजी पवार

माधवराव पाटील महाविद्यालय,
पालम

प्रास्ताविक:

भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषीप्रधान अर्थव्यवस्था म्हणून ओळखले जाते. शेतीकडे ग्रामीण भागाच्या उत्पादनाचे एकमेव साधन म्हणून पाहिले जाते. शेतीची उत्पादकता वाढवण्यासाठी स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर पंचवार्षिक योजना काळात शेती क्षेत्राच्या विकासाकरिता, व्यापक प्रमाणात प्रयत्न करण्यात आले. जलसिंचनाला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. विहिरी, कुपनलिका, तलाव, कॅनॉल, लघु मध्यम आणि मोठे सिंचन प्रकल्प इत्यादी पाणीसाठ्याचे एक महत्त्वाचे साधन आहेत. आपणास प्रत्यक्ष अनुभव येत आहे की, दरवर्षी आपणाकडे पावसाचे प्रमाण घटत आहे. आपणाकडे जो पाऊस पडतो तो अनिश्चित व अनियमित स्वरूपाचा असतो. कमी पडणाऱ्या पावसाला आपणच जबाबदार आहोत. प्रचंड वृक्षतोडीमुळे निसर्गाचे संतुलन बिघडले आहेत. याचा परिणाम भूकंप, वादळ, सुनामी यासारख्या नैसर्गिक आपत्तीचा सामना करावा लागतो. तसेच अतिवृष्टी हे देखील असंतुलनाचाच एक भाग आहे. अशा या सर्व समस्यांवर उपाय म्हणजे निसर्गाचे संतुलन राखणे होय.

दरवर्षी सरासरी पर्जन्यमान झाले तरी साधारणतः डिसेंबर नंतर पिण्याच्या पाण्याची टंचाई वासते. दहा वर्षांपूर्वी पाण्याची स्थिती कशी होती आपणास माहित आहे. अगदी पन्नास ते दोनशे फूट खोलवर पाणी लागत होते. परंतु आता ५०० ते स-७०० फूट खोलवर पुरेसे पाणी लागत नाही. पाण्याच्या नेर्माण झालेल्या या भयंकर समस्येवर एकमेव उपाय म्हणजे जल व्यवस्थापन होय. आपण जेवढे पाणी घेतो त्याच्या दुप्पट पाणी जमिनीत मुरले पाहिजे. तरच जमिनीतील पाण्याची पातळी कायम राहील व विविधात पाण्याची टंचाई भासणार नाही त्यामुळे मी माझ्या संशोधनामध्ये जल व्यवस्थापन एक अध्ययन करण्याकरिता महत्त्वाच्या पद्धती व बाबी यांचा अभ्यास केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

- १) भारतातील जलव्यवस्थापनाचा अभ्यास करणे.
- २) भारतातील जलसिंचनाचा अभ्यास करणे.
- ३) जल व्यवस्थापनाच्या पद्धतीचा अभ्यास करणे.
- ४) पाणलोट क्षेत्राचे व्यवस्थापन करणे.

गृहीतके:

- १) भारतात पुरेशा प्रमाणात जल साठा उपलब्ध आहे.
- २) जलसाठ्याचा उपयोग सर्व क्षेत्रासाठी केला जातो.

Maratha Vidya Prasarak Samaj

G.M.D. Arts, B.W. Commerce & Science College, Sinnar, Nashik.

ISO 9001:2015 Certified College

Best College Award by Savitribai Phule Pune University of Pune (Rural)

TWO DAY NATIONAL LEVEL WORKSHOP

On

"National Education Policy 2020 - Accreditation"

Certificate

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms./Mrs. Balasubh Shrivaji Pawar

of Palam College, Palam has actively participated / worked as

Resource Person / Chaired a Session / Paper Presented / Poster Presented on National

Education Policy - 2020 in Two Day National Level Workshop on

"National Education Policy 2020-Accreditation" sponsored by Savitribai Phule Pune

University, Pune on 6th - 7th Feb. 2023.

Dr. C. E. Gurule
Convener

Mr. A. B. Chavan
Co-ordinator

Dr. P. V. Rasal
Principal

M.V.P. Samaj's

SMT. VIMLABEN KHI MJ TEJOKAYA

ARTS, SCIENCE & COMMERCE COLLEGE,

Deolali Camp, Nashik-422 401

NAAC Re-Accredited 'A' Grade (CGPA 3.11)

Best College Award 2023 (SPPU, Pune)

Sponsored By

BOD, Savitribai Phule Pune University, Pune

Two Days National Workshop On

"IMPLEMENTATION OF NATIONAL EDUCATION POLICY 2020"

SWAYAM MOOCS

Dated : 13th & 14th February, 2023

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Mrs./Miss Dr. B. S. Pawar

Madhavrao Putli Arts, Commerce & Science College, Palam has

participated / Presented a Paper / Chairperson has presented paper entitled National Education Policy

2020. in the Two Days National Workshop

organized by Department of Commerce held on 13th and 14th February 2023.

C. Vijay G. Gaikwad
HOD, Commerce

Dr. Urmila Y. Gite
Co-ordinator

Prof. S.E. Kardak

Dr. S. S. Saundankar

Dr. S. S. Kale

University Level Workshop

Or

B.com Syllabus as per NEP - 2020

Organized By

Department of Commerce

Gramin Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya,

Vasantnagar (K.) Tq.Mukhed Dist.Nanded-431715

NAAC Reaccredited with 'A' Grade

&

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

Certificate

This is to certify that Mr/Mrs. Dr. Balasahab Shrivaji Pawar

of Madhavao Patil College, Palam has participated in the "One day University level workshop on B.Com.syllabus as per NEP-2020" organized by Dept.of commerce, held at Gramin Arts, Commerce & Science Mahavidyalaya, Vasantnagar Tq.Mukhed Dist.Nanded On 23rd January 2024.

Handwritten signature

Handwritten signature

One Day Multidisciplinary International Conference

Organized by

Department of Social Sciences

Shri Chhatrapati Shivaji Bahurudeshiy Gramin Vikas Sevabhavi Shikshan Sanstha, Kingaon

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon

Tq. Ahmedpur Dist. Latur State-Maharashtra, India-413523.

Recognized by the UGC U/s 2 (f) & 12 (B), NAAC Accredited with 'B' Grade (CGPA 2.12)

In collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

On

Environmental Conservation and Disaster Management

This is to certify that Mr./Mrs./Miss/Prof/Dr. Palwar Balasahab Shivaji of

madhavrao patil college, palam has Participated and Presented His/Her

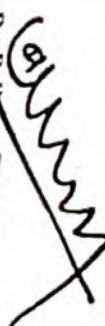
research Paper entitled : जल व्यवस्थापन परदलीचा संभाव

in One Day Multidisciplinary International

Conference on "Environmental Conservation and Disaster Management" Organized by Department of Social Sciences, Mahatma Phule Mahavidyalaya, Kingaon Dist. Latur (MS). On Wednesday 13th March, 2024.

Mr. Ganesh Jagtap
Head Department of Economics

Mr. Balaji Acharya
Head Department of Economics

Dr. Balram Pawar
Head Department of Sociology

Dr. Vithal Chavan
Head Department of Geography

Dr. Babun Bodke
Principal

Late Ramesh Warpudkar ACS College, Sonpeth, Dist. Parbhani

In Collaboration with

Maharashtra Shikshan Samiti's

Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga, Dist. Latur
and

Jawahar Education Society's

Vaidyanath College, Parli Vajinath, Dist. Beed

Jointly organized under an MoU

One Day National Level Seminar on

Cooperative Sector in India : Opportunities and Challenges

Sponsored by

Indian Council of Social Science Research (ICSSR), New Delhi

Certificate of Participation

is to certify that Mr./Dr./Mys. Balasaheb Shuraji Pawar.

Madhavrao Patil ACS college, palam has actively participated in the One Day National

Seminar on "Cooperative Sector in India: Opportunities and Challenges" jointly organised by

Ramesh Warpudkar ACS College, Sonpeth, Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga and Vaidyanath

College, Parli (V.) under the aegis of Indian Council of Social Science Research (ICSSR) on Saturday

23/03/2024. He/she has presented/contributed a research paper entitled as _____

Development of co-operative sector in India.

is certified.

Dr. Rameshwar

Dr. Rameshwar

Dr. Rameshwar

Dr. Rameshwar

Dr. Rameshwar

Dr. Rameshwar

Indian Council of
Social Science Research

Saturday,

23/03/2024

Gramin (Arts, Commerce & Science)
Mahavidyalaya, Vasantnagar (Kotgval)
Tq. Mukhed Dist. Nanded Pin - 431715 (M.S.)

One Day National Conference on
Literature and Environment

ORGANIZED BY DEPARTMENT OF MARATHI, HINDI & ENGLISH

Date : 20th Feb. 2024

Certificate

This is to Certify that Mr./Mrs./Ms./Dr. / Ravindra Sangeeta Sampat
of Posh College, Palam Dist. Pashani
has participated in the National Conference on 'Literature and Environment' organized by the
department of Marathi, Hindi and English, this college on 20/02/2024.

He/She has presented the paper Issues Related to Mahesh Elkuchra's
Play 'Old Stone Mansion' due to change in Environment.

H.O.D.

Marathi/Hindi/English

Principal

Shri Shivaji Mofat Education Society Tq. Kandhar
Shri Shivaji College of Arts, Commerce & Science,
Shivajinagar, Kandhar, Tq. Kandhar, Dist. Nanded-431714

Shivajinagar, Kandhar, Tq. Kandhar, Dist. Nanded-431714
NAAC Re-accredited with 'B+' Grade

Founder and Administrator : Hon'ble Late Dr. Bhai Keshvaraoji Dhondge Sahab, Ex. M.P. and MLA, Veteran Freedom Fighter

Hon. Dr. Purushottamraoji Dhondge Sahab, President, Shri Shivaji Mofat Education Society, Kandhar.

A One Day Interdisciplinary National (Online) Conference

on

"Contribution of Pre-Independence & Post-Independence Reformers & Reform Movements to
Indian Renaissance (1818 AD to 2020 AD)"

04 October 2023

Organized By

Department of History (U.G., P.G. & Research Centre) & IQAC

CERTIFICATE

Organized By

This is to certify that Prof./Dr./M/s./Mr.
of has participated in the One

Day Interdisciplinary National (Online) Conference on "Contribution of Pre-Independence & Post-Independence Reformers & Reform Movements to Indian Renaissance (1818 AD to 2020 AD)" Organized By the Department of History (U.G., P.G. & Research Centre) & IQAC, Shri Shivaji College of Arts, Comm. & Sci., Kandhar, Tq. Kandhar, Dist. Nanded held on 04 th October, 2023. He/ She has Chairperson of the Session/ Resource Person/ Presented a paper entitled.

Organizing Secretary

Dr. V.K. Sakhare

Department of History

Convener

Dr. C.K. Dhondge

Head, Department of History

Chief Organizer

Dr. S.M. Jogdand

Principal

Rameshwar Shikshan Prasarak Mandal Sonpeth, Dist. Parbhani

**ONE DAY NATIONAL SEMINAR ON
CURRENT STATUS OF HUMAN DEVELOPMENT INDEX IN INDIA
SPECIAL REFERENCE TO MARATHWADA DIVISION**

Sponsored by

INDIAN COUNCIL OF SOCIAL SCIENCE RESEARCH (ICSSR) GOVERNMENT OF INDIA, NEW DELHI

Organized by

Department of Economics,

SHRI PANDITGURU PARDIKAR MAHAVIDYALAYA, SIRSALA, TQ. PARLI-V, DIST. BEED (MS)

(Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Chh. Sambhajinagar)

CERTIFICATE

This is to certify that DR. SHRADHDHANAUD BABASAHEB MANE

of Madhavrao Patil Aes College, Palam Dist. Parbhani

has actively participated in One Day National Seminar on Current Status of Human Development Index in India: Special Reference to Marathwada Division held on March 13, 2024 at Shri Panditguru Pardikar Mahavidyalaya, Sirsala, Dist. Beed.

He / She presented a paper entitled

“मराठवाड्यातील मानव विकास निर्देशांक : स्वरूप आणि
समस्या निश्चिती”

Dr. B. A. Sable

Convener

Dr. K. C. Patil

Principal

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Hadoliti.

Karmayogi Tulshiram Pawar Mahavidyalaya, Hadoliti.

Tq. Ahmedpur Dist. Latur - 413514 (M.S.)

Department of History, Economics & Philosophy in collaboration with
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

One Day Interdisciplinary National Conference on
'Thoughts of Mahatma Gandhi': Yesterday, Today & Tomorrow'

CERTIFICATE

Date : 28 / 10/ 2023

This is to certify that Dr./Prof./Mr./Miss Haribhau Tukaram Satpute

of Madhavrao Patil College, Patam Dist. Parbhani attended One Day Interdisciplinary National Conference on

'Thoughts of Mahatma Gandhi: Yesterday, Today and Tomorrow' organized by Department of History, Economics and Philosophy, Karmayogi Tulshiram Pawar

Mahavidyalaya, Hadoliti in collaboration with Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded on 28th October 2023. He/She has also chaired session/acted as

Resource Person/presented a paper entitled महामा गांधी यांचा तत्वज्ञानाची वर्तमान प्रस्तुती

Ramesh Gangthade

Dr. Ramesh Gangthade
Organizer & Co-Convenor

Raosaheb Ingle
Dr. Raosaheb Ingle
Organizer & Co-Convenor

Suvarna Tenkale
Dr. Suvarna Tenkale
Organizer & Co-Convenor

Deepak Bachewar
Dr. Deepak Bachewar
Principal & Convenor

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड संलग्नित

म. शि. प्र. नांदेड

श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

(NAAC Re-accredited IV Cycle 'A+' Grade : 3.47 CGPA)

[UGC - College with Potential for Excellence]

मराठी विभाग आयोजित

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

शंत साहित्याची प्रासंगिकता

दिनांक १६ मार्च २०२४

स्थळ : श्री शिवाजी महाविद्यालय नं. २, परभणी

विनीत

डॉ. बाळासाहेब मोघव

प्राचार्य

डॉ. प्रल्हाद भोसले

समन्वयक व मराठी विभाग प्रमुख

डॉ. राजू बहुरे

सह-समन्वयक

ई-मेल : scppbn@hotmail.com वेबसाईट : www.shrishivajicollege.org

श्री शिवाजी महाविद्यालय, वरभणी

(NAAC Re-accredited IV Cycle 'A+' Grade : 3.47 CGPA)
[UGC - College with Potential for Excellence]

मराठी विभाग आयोजित

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र : 'संत साहित्याची प्रासंगिकता'

॥ प्रमाणपत्र ॥

प्रमाणित करण्यात येते की, श्रीमान/श्रीमती/प्रॅ.डॉ. एच. टी. सातपुत

मार्चिवराव पाटिल महाविद्यालय, पाल्हा, जि. परभणी यांनी दिनांक १६ मार्च २०२४ रोजी

मराठी विभाग आयोजित एकदिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग नोंदविला / शोधनिबंध वाचन केले.

शोधनिबंध शीर्षक : मराठी संतांचे ऐतिहासिक व सांस्कृतिक कार्य धन्यवाद

प्रा.डॉ. राजू बडूरे
सह-समन्वयक

प्रा.डॉ. प्रल्हाद भोपे
समन्वयक, मराठी विभाग प्रमुख

डॉ. बाळासाहेब जाधव
प्राचार्य

माधवराव पाटील महाविद्यालयाची क्रीडाविषयक देदिप्यमान कामगिरी!

प्राचार्य डॉ. एच. टी. सातपुते

९ ऑगस्ट क्रांती दिन १९९३ रोजी भारतीय शेतकरी कामगार पक्षाचे ज्येष्ठ नेते तथा गंगथडीचा ढाण्या वाघ राष्ट्रीयरत्न भाई लक्ष्मणराव गोळेगावकर यांनी श्री बळीराजा शिक्षण संस्था, सोमेश्वरच्या माध्यमातून शिक्षणात मागास असलेल्या पालम तालुक्यात उच्च शिक्षणाची व्यवस्था शेतकरी आणि शेतमजुरांच्या मुलांना व्हावी, यासाठी माधवराव पाटील कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालयाची स्थापना केली. या महाविद्यालयाने मागील तीस वर्षांत शैक्षणिक, सामाजिक, सांस्कृतिक व क्रीडा विषयक क्षेत्रात देदिप्यमान कामगिरी करून स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेडच्या परिक्षेत्रात व मराठवाड्यात स्वतंत्र अशी ओळख निर्माण केली. ती केवळ राष्ट्रीयरत्न भाई लक्ष्मणराव गोळेगावकर यांच्या मार्गदर्शन व प्रयत्नामुळेच.

नानांनी सातत्याने 'नाही रे' वाले विद्यार्थ्यांकडे लक्ष देऊन उकंड्यातून सोने काढण्याचा संकल्प केला. नानांनी जे कार्य केले त्याचे फळ आजपर्यंत जवळपास वीस हजार विद्यार्थ्यांना मिळाले. महाविद्यालयाचे अनेक विद्यार्थी शासकीय आणि निमशासकीय क्षेत्रात उच्च पदस्थ अधिकारी पदावर

❖ बळीराजा क्रीडा महोत्सव

संपादक :

प्रा. डॉ. घ. ना. पांचाळ

माधवराव पाटील महाविद्यालय,

पालम जि. परभणी

मो. ९४२१३८१७८५

❖ सर्वहक्क : सुरक्षित

❖ प्रथम आवृत्ती :

१४ नोव्हेंबर २०२३

(बळीराजा स्मृतीदिन)

❖ प्रकाशक :

शब्दवेध बुक हाऊस

छत्रपती संभाजीनगर

पिन- ४३१००७

मो. ८६३७७८५९६३ / ७७५८९४१६२१

email- shabadvedhbookhouse@gmail.com

❖ अक्षरजुळणी : प्रकाश आंबटवार

❖ मुखपृष्ठ : सरदार जाधव.

❖ मुद्रक : रंगनाथ ऑफसेट

❖ किंमत : ४०० रुपये.

❖ ISBN: 978-93-93786-90-6